

Vanja Bajović*

U PRILOG SNIŽAVANJA STAROSNE GRANICE KRIVIČNE ODGOVORNOSTI – DRUGAČIJI POGLED NA „VEČITU DILEMU“

Apstrakt. U časopisu *Crimen* 3/2023 objavljen je tekst pod nazivom „Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: večita dilema?“, u kome autorka iznosi argumente protiv tog rešenja. Cilj ove analize je da pruži suprotnu argumentaciju, u prilog snižavanja te granice, kako bi čitalac na kraju doneo svoj sud na osnovu argumenata obe strane.

Ključne reči: maloletnici, krivična odgovornost, starosna granica, Srbija, represija, prevencija

UVOD

„Dvanaestogodišnjaci zapalili beskućnika“, „Trinaestogodišnjak se ubio zbog vršnjačkog nasilja“, „Trinaestogodišnjak sekirom ubio dvanaest komšijskih jaganjaca“, „Trinaestogodišnjak ubio školskog druga“, samo su neki od naslova koji poslednjih godina pune novinske stranice i zapanjuju javnost ne samo brutalnošću zločina već i uzrastom učinilaca. To, nažalost, i ostaje na nivou „javne zapanjenosti“ bez ikakve političke i zakonodavne volje da se ozbiljno razmotri predlog da bi tu granicu trebalo sniziti, što se opravdava argumentima „moralne panike“ do koje dolazi nakon izvršenog zločina i „protivljenju struke“ takvim rešenjima. „Moralna panika“ se nakon određenog krivičnog dela stiša i uguši novim aferama, ali u našoj javnosti već godinama izbija na površinu usled novih brutalnih zločina izvršenih od „najmlađih“. Ako stanje „moralne panike“ tako dugo traje i uz kraće ili duže prekide iznova se javlja, jasno je da se ne može govoriti o sporadičnoj „panici“ koja nastaje usled određenog sporadičnog slučaja već o hroničnom problemu koji zahteva drugačiji pristup i nova zakonska rešenja. Zatvaranje očiju i pripisivanje „moralnoj panici“ ranijih zločina dovodi do sve težih slučajeva, budući da deci postaje jasno da ih „mlade godine“ štite od oštrice krivičnog zakonodavstva. Situacija je kulminirala monstruoznim zločinom u maju 2023. godine, kada je u OŠ „Vladislav Ribnikar“ trinaestogodišnji dečak ubio osmoro svojih vršnjaka i školskog čuvara i teško ranio još šestoro dece i nastavnicu.

---

* Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, bajovic@ius.bg.ac.rs.

Svi ti zločini¹ faktički ostaju nekažnjeni budući da deca ne mogu krivično da odgovaraju, dok se za maloletnike, to jest lica uzrasta od 14 do 18 godina vodi poseban protektivni krivični postupak i izriču posebne sankcije prvenstveno usmerene na pružanje podrške i pomoći maloletnom učiniocu.

Pokazujući humane tendencije prema deci, krivično pravo zapravo zanemaruje interese oštećenog, budući da „zločin“ ostaje nesankcionisan, a pravo ne može da bude samo partikularno humano prema deci-nasilnicima a da zanemaruje žrtve takvog nasilja koje su neretko i same druga deca. Stoga u traženju odgovora na ovu većitu dilemu prvenstveno polazimo od interesa žrtve, osvrćući se na osnovne argumente koji se navode protiv snižavanja starosne granice krivične odgovornosti.

1. MEĐUNARODNI STANDARDI I KOMPARATIVNA REŠENJA

Čest argument protivnika snižavanja starosne granice krivične odgovornosti je da je to suprotno međunarodnim standardima ili pak da predstavlja snižavanje standarda dostignutog nivoa ljudskih prava. Osim toga, kao komparativni primeri obično se navode samo one države u kojima je ona postavljena na istom ili višem starosnom nivou nego što je to slučaj u Srbiji. Na taj način se činjenice ne prikazuju objektivno i navode se samo oni podaci koji govore u prilog određenog stava, uz „prećutkivanje“ činjenice da u Engleskoj i Švajcarskoj ta granica iznosi 10 godina, u Holandiji i Belgiji 12 godina, u Francuskoj 13 godina itd. Sa ciljem sveobuhvatne analize, počnimo od međunarodnih standarda i detaljnog osvrta na uporedna zakonodavstva evropskog i vanevropskog pravnog područja.

Pekinskim pravilima (Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe) propisano je da „u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloletnika, ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu njihovu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost“ (pravilo 4.1.).² Iz tako formulisanog pravila proizilazi dakle da države čak ni ne moraju da propišu tu minimalnu starosnu granicu, odnosno da se pravilo odnosi samo na one sisteme koji poznaju „minimalni uzrast za krivičnu odgovornost maloletnika“. U kasnije donetoj Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta to je promenjeno, a države ugovornice su obavezane da utvrde „najnižu starosnu granicu ispod koje deca ne mogu biti sposobna za kršenje krivičnog zakona“ (čl. 40 st. 3 (a)).³ Međutim, nijednom odredbom

1 U takvim slučajevima, strogo zakonski posmatrano, ne može se ni govoriti o krivičnom delu imajući u vidu njegovu definiciju prihvaćenu Krivičnim zakonikom iz 2005. godine, koji ga određuje na objektivno–subjektivan način, čineći krivicu njegovim sastavnim obeležjem, a kako dete ne može biti krivo, u takvim slučajevima ne možemo ni govoriti o krivičnom delu, već o „protivpravnom delu koje je zakonom propisano kao krivično delo“.

2 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe usvojena su od strane Generalne skupštine UN rezolucijom br. 40/33 od 29. novembra 1985. godine. Tekst pravila na srpskom jeziku dostupan je na: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>, 24. april 2024.

3 Konvencija o pravima deteta usvojena je od Generalne skupštine UN Rezolucijom 44/25 od 20. novembra 1989. godine, a tadašnja Jugoslavija ju je ratifikovala godinu dana kasnije. Zakon o

Konvencije nije propisano koliko ta najniža starosna granica treba da bude, prepuštajući to isključivo unutrašnjem zakonodavnom nahođenju.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava (EKLJP) ne bavi se pitanjem minimalne starosne granice za snošenje krivice i ona varira u okviru država članica Saveta Evrope. Komitet ministara Saveta Evrope je istakao da minimalna starosna granica krivične odgovornosti „ne treba da bude suviše niska i da treba da bude unapred određena“, ali nije dao preporuke koliko ona treba da iznosi, odnosno ispod kog uzrasta ne bi trebalo da ide, naglašavajući da je to kompleksno pitanje i da se stavovi država u tom pogledu razlikuju.⁴

Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) bavio se tim pitanjem u predmetu *T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, ispitujući da li starosna granica od 10 godina i suđenje desetogodišnjacima kao punoletnim učiniocima predstavlja nečovečno postupanje i torturu u smislu člana 3. EKLJP. Na oba pitanja ESLJP je dao negativan odgovor, istakavši da u Evropi ne postoji zajednički prihvaćen standard u pogledu starosne granice krivične odgovornosti i da ona varira od države do države. Nalazeći da do povrede člana 3. EKLJP nije došlo, ESLJP je u svojoj odluci istakao da „čak i ako je u Engleskoj i Velsu starosna granica među najnižima, ne može se reći da je sa 10 godina ona suviše niska niti da se znatno razlikuje od granica postavljenih u drugim evropskim državama“.⁵ Štaviše, prema mišljenju ESLJP, čak ni činjenica da je okrivljenim desetogodišnjacima u tom postupku suđeno kao odraslima uz prisustvo javnosti i javnog obelodanjivanja njihovog identiteta, suprotno Konvenciji o pravima deteta i Pekinškim pravilima, ne predstavlja nečovečno postupanje i torturu u smislu člana 3. EKLJP.⁶

Granica krivične (ne)odgovornosti najniže je postavljena u pojedinim afričkim i azijskim državama, gde iznosi sedam godina (Liberija, Nigerija, Tanzanija, Kuvajt, Liban, Katar, Pakistan, Tajland). U nekim državama ona iznosi 10 godina (Velika Britanija, Švajcarska), drugima 12 (Brazil, Kanada, Holandija, Turska itd.), trećima 14 godina (Austrija, Nemačka, Kolumbija, Italija itd.), četvrtima 16 godina (Argentina, Belgija, Rusija, Kuba),⁷ pa je teško govoriti o nekim „opšteprihvaćenim međunarodnim standardima u tom pogledu“ već njeno određivanje isključivo zavisi od zakonodavnog nahođenja.

U SAD je ta granica prilično nisko postavljena, s tim što se ona razlikuje u različitim državama, a u mnogim američkim državama još nije ni predviđena. Na federalnom nivou granica krivične odgovornosti iznosi 11 godina, što znači da deca

---

ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori* 15/90 i *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori* 4/96 i 2/97.

4 Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010, pars. 23 i 79, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>, 12. april 2024.

5 ECHR, *T. v. The United Kingdom*, App. No. 24724/94, Judgment of 16 December 1999, pars. 71, 72. *Ibid.*, pars. 76, 77.

7 Podaci preuzeti sa: CRIN, *Minimum Ages of Criminal Responsibility Around the World*, <https://archive.crin.org/en/home/ages.html>, 16. april 2024.

ispod tog uzrasta ne mogu odgovarati pred federalnim sudovima, najniža je u Severnoj Karolini i iznosi sedam godina, a najviša u Masačusetsu – 12 godina. Interesantno je da 33 američke države uopšte ne propisuju minimalnu starosnu granicu, što *de facto* znači da krivični postupak može biti pokrenut protiv bilo koga, bez obzira na uzrast učinioca, a kasnije se u postupku može utvrditi da dete nije krivo jer ne postoji njegov „psihički odnos prema delu“ u smislu krivice (tzv. *mens rea*). Takvo rešenje je suprotno Konvenciji UN o pravima deteta kojom su države obavezane da nacionalnim propisima predvide minimalnu starosnu granicu ispod koje dete ne može krivično odgovarati, ali kako su SAD jedina svetska država koja nije ratifikovala tu konvenciju, nju njene odredbe i ne obavezuju.⁸

U Australiji i na Novom Zelandu starosna granica krivične odgovornosti iznosi 14 godina, s tim što za decu od 10 do 14 godina važi oboriva pretpostavka krivične neodgovornosti, što znači da se u svakom konkretnom slučaju može dokazivati da je dete od 10 do 14 godina posedovalo odgovarajuće mentalne kapacitete da se smatra krivim. Oborivu pretpostavku krivične neodgovornosti predviđa i Indija, gde krivična odgovornost načelno nastupa sa 12 godina, ali i deca starija od sedam godina mogu biti krivično odgovorna u konkretnom slučaju ako tužilaštvo dokaže da je njihova psihička i emotivna zrelost takva da mogu da shvate značaj i težinu svog delikta i da snose posledice za njega.

Oboriva pretpostavka krivične neodgovornosti je relikat starog *common law* pravila *doli incapax*. Polazi se, naime, od pretpostavke da je dete krivično neodgovorno, ali tužilac može da obori tu pretpostavku dokazujući da je dete bilo na takvom duševnom i psihičkom razvoju da je moglo da shvati da je njegov postupak štetan i da je na takvom intelektualnom nivou da je sposobno da razlikuje dobro od lošeg.⁹ Interesantno je da je i u prvom srpskom Krivičnom zakoniku iz 1860. godine bilo predviđeno slično rešenje – za maloletnike između 12 i 16 godina trebalo je u svakom slučaju ispitati da li je postupao sa „razborom“ odnosno da li je bio uračunljiv, da bi bio krivično odgovoran i kažnjen.¹⁰ Takvo rešenje se kritikuje jer postupajućem sudiji ostavlja veliku diskreciju u proceni da li dete u konkretnom slučaju podleže krivičnoj odgovornosti, što dovodi do diskriminatorne i neujednačene prakse.¹¹

Evropska rešenja u pogledu starosne granice krivične odgovornosti ilustrovana su u sledećoj tabeli.

- 8 Kao razlog za neratifikovanje Konvencije UN o pravima deteta u američkoj literaturi se navodi da konvencija zalazi u porodične odnose koji treba da budu isključivo u unutrašnjoj nadležnosti SAD. O tome: Mason, Mary Ann (2005). „The U.S. and the International Children’s Rights Crusade: Leader or Laggard?“. *Journal of Social History* 38 (4), 955–963.
- 9 I. Đokić (2016). *Opšti pojam krivičnog dela u anglo-američkom pravu*. Beograd: Pravni fakultet – Edicija Crimen, 119–120.
- 10 D. Drakić (2010). *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*. Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, 37.
- 11 V. Blicke (2023). „Too Young to Be a Criminal? What International Law Has to Say About Lowering the Minimum Age of Criminal Responsibility“. *International Law & International Legal Thought*. <https://voelkerrechtsblog.org/too-young-to-be-a-criminal/>, 12. april 2024.

Tabela 1.¹²

Država	Starosna granica krivične odgovornosti
Albanija	14 godina
Andora	12 godina
Austrija	14 godina
Azerbejdžan	16 godina za sva krivična dela, 14 godina za neka krivična dela
Belorusija	16 godina za sva krivična dela, 14 godina za neka krivična dela
Belgija	12 godina
Bosna I Hercegovina	14 godina
Bugarska	14 godina
Crna Gora	14 godina
Češka	15 godina
Danska	15 godina
Estonija	14 godina
Finska	15 godina
Francuska	13 godina
Grčka	12 godina, sa sankcijama koje uključuju lišenje slobode od 15 godina
Gruzija	14 godina
Holandija	12 godina
Hrvatska	14 godina
Island	15 godina
Irska	12 godina za sva, 10 godina za neka krivična dela
Italija	14 godina
Jermenija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
Kipar	14 godina
Letonija	14 godina
Linhenštajn	14 godina
Litvanija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela

12 Podaci preuzeti sa Child Rights International Network– CRIN, „Minimum Ages of Criminal Responsibility Europe“. <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe.html>, 11. april 2024.

Država	Starosna granica krivične odgovornosti
Luksemburg	Sa 16 godina može im se suditi kao odraslima, ali ne postoji starosna granica u pogledu koje im se mogu izreći vaspitne mere.
Mađarska	14 godina za sva, 12 godina za neka krivična dela
Makedonija	14 godina
Malta	14 godina
Moldavija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
Monako	13 godina
Nemačka	14 godina
Norveška	15 godina
Poljska	17 godina za sva, 15 godina za neka krivična dela
Portugalija	16 godina
Rumunija	14 godina
Rusija	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
San Marino	12 godina
Slovenija	14 godina
Srbija	14 godina
Španija	14 godina
Švedska	15 godina
Švajcarska	10 godina
Turska	12 godina
Ukrajina	16 godina za sva, 14 godina za neka krivična dela
Velika Britanija	10 godina (Engleska, Vels i Severna Irska), odnosno 12 godina (Škotska)

Pojedine države propisuju različitu granicu zavisno od izvršenog krivičnog dela, pa dok „opšta granica“ iznosi 14 ili 16 godina za neka krivična dela, najčešće ona sa elementima nasilja, starosna granica je niža i iznosi 12, odnosno 14 godina. Primera radi, u Mađarskoj deca mlađa od 14 godina nisu krivično odgovorna, osim kada izvrše ubistvo ili tešku telesnu povredu, kada se ta granica „pomera“ na 12 godina.¹³ Isti je slučaj i sa nekim bivšim sovjetskim republikama (Azerbejdžan,

¹³ Od 2020. godine u Mađarskoj je aktuelna tema spuštanja starosne granice krivične odgovornosti na 12 godina za sva krivična dela, nakon učestalog nasilja prema nastavnicima u školama od mladih učenika. O tome: Hungary Today, *Gov't Considers Lowering Minimum Age of Criminal*

Belorusija, Jermenija, Litvanija, Rusija, Moldavija, Ukrajina), s tim što je tu „opšta“ starosna granica postavljena na 16 godina, a za najteža krivična dela sa elementima nasilja ona se spušta na 14 godina.

Viši prag krivične neodgovornosti postavljaju Luksemburg i Portugalija – 16 godina, dok u skandinavskim državama (Švedska, Finska, Norveška i Danska) iznosi 15 godina. S druge strane, u Švajcarskoj i Velikoj Britaniji granica je postavljena na 10 godina, u Holandiji i Belgiji na 12 godina, a u Francuskoj na 13. Štaviše, u Holandiji je izmenama zakona iz 2014. godine uvedena mogućnost da se licima sa navršениh 16 godina već može suditi kao odraslima, što znači u redovnom krivičnom postupku, mimo protektivnih odredaba postupka koje se primenjuju kada se sudi maloletnicima.¹⁴

Raznolikost prihvaćenih rešenja potvrđuje tezu da ne postoje bilo kakav opšte-prihvaćeni međunarodni standard ni jedinstveno međunarodno ili evropsko rešenje u pogledu starosne granice krivične odgovornosti.

1.1. Snižavanje standarda dostignutog nivoa ljudskih prava?

Protivnici snižavanja starosne granice krivične odgovornosti kao argument navode i zabranu smanjivanja dostignutog nivoa ljudskih i manjinskih prava, proklamovanu članom 20. stav 2. Ustava Republike Srbije.¹⁵ Tom odredbom je predviđeno da se dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ne može smanjivati. Međutim, treba naglasiti da se pravo da se neko smatra krivično neodgovornim ne može smatrati ljudskim ili manjinskim pravom, ni po Ustavu RS, ni po međunarodnim konvencijama koje se bave ovom problematikom.

Ako bi se pojam „dostignutog nivoa prava“ šire tumačio, u smislu zabrane pooštavanja određenih kaznenopravnih rešenja, to bi, po logici stvari, sprečavalo bilo kakvo pooštavanje kazni, uvođenje novih krivičnih dela, uvođenje kazne doživotnog zatvora i sl., što nije bila intencija ustavotvorca. Krivično pravo se menja zavisno od praktičnih potreba, ono mora da prati društvenu realnost, a pomenuto „šire tumačenje“ bi *de facto* sprečilo unošenje bilo kakvih novih inkriminacija grčevito se držeći postojećih rešenja, što je apsolutno neprihvatljivo. Po istoj logici moglo je da se osporava i uvođenje kazne doživotnog zatvora ili recimo unošenje krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka, pod obrazloženjem da dostignuti nivo prava nalaže da se lice ne može smatrati odgovornim za kompjuterski kriminal jer je njegovo „dostignuto pravo“ da se smatra neodgovornim za ta dela?!

Ovaj argument jedino može imati uporište u određenim „preporukama“ međunarodnih tela, ali ne i u potvrđenim i obavezujućim međunarodnim aktima. Kako Konvencijom UN o pravima deteta, videli smo, nije predviđena minimalna starosna granica za snošenje krivice, tim pitanjem se bavio Komitet UN za prava deteta 2007.

Responsibility after School Incidents. <https://hungarytoday.hu/govt-considers-lowering-minimum-age-of-criminal-responsibility-after-school-incidents/>, 16. april 2024.

14 Government of the Netherlands, *Penalties for juvenile offenders.* <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-jvenile-offenders>, 18. april 2023.

15 Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 98/2006 i 115/2021.

godine i preporučio je državama da se ona postavi između 14 i 16 godina, istakavši da je njeno postavljanje ispod 12 godina „međunarodno neprihvatljivo“.¹⁶ Preporuke Komiteta su revidirane 2019, nakon što su Gruzija i Panama snizile granicu krivične odgovornosti, pa je svim državama preporučeno da povise granicu krivične odgovornosti na 14 godina ako je ona niže postavljena i da „ni pod kakvim okolnostima ne snižavaju granicu krivične odgovornosti u nacionalnim zakonodavstvima“.¹⁷ Međutim, kako sam naziv govori, reč je samo o međunarodnim „preporukama“ koje nemaju obavezujuće pravno dejstvo. Takve preporuke se periodično menjaju i revidiraju zavisno od preovlađujućih potreba i nahođenja članova takvih komiteta, za razliku od međunarodnih konvencija koje su obavezujuće za države potpisnice i čija izmena zahteva složeniju pravnu proceduru. Zato ne iznenađuje činjenica da je, uprkos takvim „preporukama“, u Boliviji 2014. godine granica krivične (ne)odgovornosti snižena sa 16 na 14 godina, u Panami sa 14 na 12, a Kina je 1. marta 2021 napravila odstupanje za krivičnu neodgovornost mlađih od 16 godina, propisujući da i deca starija od 12 godina mogu krivično odgovarati za taksativno navedena teška krivična dela sa elementima nasilja.¹⁸ Osim toga, preporuke međunarodnih komiteta da se „zadrži postojeće stanje“, odnosno da se ne spušta granica krivične odgovornosti maloletnika, deluju licemerno ako se istovremeno ne insistira i na njenom podizanju u državama u kojima je ona nerazumno nisko postavljena.

1.2. *Protektivni model postupka prema maloletnicima*

Neophodno je osporiti stav da je postupak prema maloletnicima Republike Srbije odraz nekog „modernog“ evropskog diverzionog modela sa elementima restorativne pravde.¹⁹ Tačno je da taj postupak sadrži diverzione i restorativne elemente, ali je velika zabluda da su oni posledica usvajanja nekih novih i progresivnih ideja, imajući u vidu da je struktura tog postupka rađena po sovjetskom modelu, a da „diverziona“ mogućnost nepokretanja postupka prema maloletniku iz razloga celishodnosti datira iz 1959. godine! Sva ona rešenja kasnije proklamovana Pekinškim pravilima i Konvencijom o pravima deteta već su postojala u tadašnjem jugoslovenskom zakonodavstvu, čak i u mnogo većoj meri nego što su ih ti akti propisivali.

I dan-danas, države koje „progresivni Zapad“ smatra represivnim, poput Rusije i bivših sovjetskih republika, imaju daleko „protektivnije“ odredbe prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i višu postavljenu granicu krivične odgovornosti. Dok u Rusiji, Ukrajini, Litvaniji, Jermeniji, Azerbedžanu ili Belorusiji ta granica iznosi 16 godina, u Velikoj Britaniji i Švajcarskoj ona iznosi 10, a mnoge američke

16 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10, par. 32 i 33. <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html>, 2. april 2024.

17 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 24 (201x), replacing General Comment No. 10 (2007), par. 33. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/GC24/GeneralComment24.pdf>, 7. april 2024.

18 A. Wong (2024). „Can lowering the minimum age of criminal responsibility be justified? A critical review of China's recent amendment“. *The Howard Journal of Crime and Justice* 63(1).

19 S. Čopić (2023). „Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: večita dilema?“. *CRIMEN* 3: 243.

države je uopšte i ne predviđaju, čime omogućuju da svako, bez obzira na uzrast, može odgovarati za krivično delo, pod uslovom da ima odgovarajući psihički odnos prema tom delu! Zbog toga se protektivni (zaštitnički) model postupka prema maloletnicima zapravo povezuje sa pravnom tradicijom nekadašnjih socijalističkih, „jakih“ država i opravdano se smatra odrazom preterane državne intervencije i negacije same volje maloletnika, insistiranjem na njegovoj „zaštiti“, što se onda u praksi ponekad svodi na ozbiljnu protivrečnost da se maloletnik „štiti više nego što bi on sam sebe štatio“.²⁰

Obrisi tog modela vidljivi su u našem zakonodavstvu još od Zakona o krivičnom postupku iz 1948. godine (ZKP/48), a po rečima autora tadašnjeg ZKP, „postupak je uvažio mnoge ideje koje su došle do izražaja u propisima o postupku u predmetima maloletnika u RSFSR i u nekim drugim naprednim zakonodavstvima“.²¹ Po ugledu na sovjetsko zakonodavstvo, ZKP/48 je sadržao odredbe o hitnosti postupka prema maloletnicima, zabrani suđenja u odsustvu, obaveznom braniocu, isključenju javnosti sa glavnog pretresa, sastavu suda za maloletnike, zahtevu da sudije porotnici „imaju iskustva u vaspitavanju dece“ i sl. U postupku se nisu utvrđivale okolnosti važne za samo krivično delo već i okolnosti važne za ocenu duševne razvijenosti maloletnika, prilike u kojima živi i okolnosti pod kojima je učinio krivično delo, a u ZKP/48 je takođe bilo propisano da „niko ne može biti oslobođen dužnosti svedočenja u pogledu činjenica koje se odnose na utvrđivanje duševne razvijenosti maloletnika i prilika u kojima maloletnik živi“ (ZKP/48, čl. 311 st. 4). Aktivnu ulogu u postupku imali su i roditelji odnosno starioci maloletnika i organ starateljstva, koji bi se uvek obaveštavali o glavnom pretresu i ispitivali u postupku.²²

U Zakoniku o krivičnom postupku iz 1953. godine taj model je dodatno razrađen, propisivanjem da su sud i svi drugi državni organi dužni da postupaju sa posebnom obazrivošću kako se vođenje postupka ne bi štetno odrazilo na ličnost maloletnika, zatim primarne nadležnosti suda u mestu u kome maloletnik ima prebivalište odnosno boravište, obaveznog izdvajanja postupka prema maloletniku koji zajedno sa punoletnim licem izvrši krivično delo, insistiranja na merama izdvajanja maloletnika iz dotadašnje sredine umesto određivanja pritvora i istražnog zatvora, nemogućnosti osude maloletnika na naknadu troškova ili namirenje imovinsko-pravnog zahteva, nevezanosti suda za predlog tužioca da li će maloletniku izreći kaznu ili vaspitnu meru, zabrane da se u štampi objavljuje identitet maloletnika i sl.²³

Izmenama i dopunama Zakonika iz 1959. godine postupak prema maloletnicima je još detaljnije regulisan, tako da je dobio formu koja je, uz neke izmene, i dan-danas na snazi. U tom smislu, sama struktura postupka prema maloletnicima postavljena 1959. godine i sačinjena od pripremnog postupka koji vodi sud u postupka pred većem za maloletnike ostala je ista. U pripremnom postupku se ne utvrđuju samo činjenice vezane za krivično delo već i za ličnost maloletnika i prilike u kojima živi. Jedini ovlašćeni tužilac u tom postupku bio je (i ostao) javni tužilac, a za krivična dela koja su se gonila po predlogu ili po privatnoj tužbi oštećeni je

20 M. Škulić (2011). *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet, 98.

21 V. Bayer (1946). „Motivi Nacrta Zakona o krivičnom postupku“. *AJ* 49–18–25.

22 Zakon o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 97/48

23 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 40/53

mogao da predloži javnom tužiocu da pokrene postupak. Ako javni tužilac odluči da ne pokrene postupak prema maloletniku, oštećeni je imao mogućnost da se obrati sudskom veću koje, ako proceni da postupak treba voditi, obavezuje javnog tužioca da u njemu učestvuje. Ista pravila važe i danas. Iz tog vremena datira i mogućnost nepokretanja postupka prema maloletniku iz razloga celishodnosti, ako je reč o lakšem krivičnom delu a javni tužilac pokretanje postupka smatra necelishodnim s obzirom na prirodu krivičnog dela, okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloletnika i njegova lična svojstva. Zakonom je bila propisana i aktivna uloga organa starateljstva u tom postupku – javni tužilac ga je uvek obaveštavao o pokretanju postupka, a organ starateljstva je imao pravo da se upozna sa tokom postupka, da stavlja svoje predloge, da ukazuje na činjenice i dokaze.²⁴

Shodno tome, najveći broj postojećih rešenja iz oblasti maloletničkog krivičnog prava nije posledica usvajanja nekih „međunarodnih standarda“ i konvencija već suštinski potiče iz 1959. godine. U vezi sa tim, teško je braniti tezu da se, od vremena kada se vrata nisu zaključavala i moglo se „bezbrizno spavati na klupi u po dana i noći“ malo toga promenilo, počevši od strukture i učestalosti kriminaliteta, organizacije i stručnosti centara za socijalni rad i organa starateljstva, pa i zrelosti, načina odrastanja i vaspitanja samih maloletnika, o čemu će u narednim poglavljima biti više reči.

2. STRUKTURA I KARAKTERISTIKE MALOLETNIČKOG KRIMINALITETA

Protivnici snižavanja starosne granice krivične odgovornosti to dalje argumentuju statističkim padom maloletničkog kriminaliteta poslednjih godina i dominacijom imovinskog kriminaliteta u ukupnoj strukturi maloletničkog kriminaliteta.²⁵

Tezu o padu maloletničkog kriminaliteta poslednjih godina, merenom po broju podnetih krivičnih prijava, ne možemo dovesti u vezu sa problematikom spuštanja starosne granice krivične odgovornosti jer ukoliko maloletnici danas vrše krivična dela manje nego ranije, utoliko će ih i manje pogoditi eventualno spuštanje starosne granice krivične odgovornosti. Po logici stvari, spuštanje te granice bi se odrazilo samo na one koji vrše krivična dela, a ako ih maloletnici danas, kako kaže statistika, vrše ređe nego ranije, onda će i veći broj maloletnika ostati „van oštrice“ krivičnog zakonodavstva.

Teza o dominantnom imovinskom kriminalitetu u strukturi maloletničkog kriminaliteta parcijalna je i delimično tačna. Dok su osamdesetih godina prošlog veka krivična dela protiv imovine činila čak 80% prijavljenih dela maloletnika, danas je taj procenat mnogo manji, što potvrđuje tezu da kriminalitet maloletnika polako menja strukturu i da od dominantno imovinskog polako dobija karakter nasilničkog.²⁶

24 Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 52/59

25 S. Čopić, 241.

26 Đ. Ignjatović (2015). „Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme“. *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, ur. I. Stevanović. Beograd: Institut za kriminološka i socijološka istraživanja, 22.

Ako se procentualno posmatra broj prijavljenih krivičnih dela maloletnika protiv imovine, on je 1995. godine iznosio 78%, trend se nastavio i 2000. godine (takođe 78%), da bi 2003. i 2004. godine broj prijave za imovinska krivična dela maloletnika počeo da opada (68%), a da raste broj prijave za tzv. nasilnički kriminalitet (krivična dela protiv života i tela, javnog reda i mira, nasilničko ponašanje i sl.).²⁷

Protiv maloletnika je 2022. godine podneto 2.410 krivičnih prijava, od čega 49% za krivična dela protiv imovine (1.188 prijava), 14,9% za krivična dela protiv života i tela (360 prijava), 10,3% za krivična dela protiv javnog reda i mira (250 prijava), 7,4% za krivična dela protiv zdravlja ljudi (178 prijava) i 6,4% za krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (155 prijava).²⁸ Shodno tome, dok je sve do početka trećeg milenijuma imovinski kriminalitet činio 80% maloletničkog kriminaliteta, danas on iznosi 50%, a današnji maloletnici daleko češće nego ranije vrše krivična dela sa elementima nasilja.

Najčešće su prijave za krađe, teške krađe, telesne povrede, nasilničko ponašanje i neovlašćeno držanje opojnih droga, što je ilustrovano u tabeli 2.

Tabela 2

Krivično delo	Broj krivičnih prijava 2022. godine	14 godina	15 godina	16 godina	17 godina
Krađa	416	112	99	78	127
Teška krađa	364	116	73	67	108
Laka telesna povreda	248	102	48	51	47
Nasilničko ponašanje	232	75	42	53	62
Uništenje i oštećenje tuđe stvari	177	81	39	22	35
Neovlašćeno držanje opojnih droga	149	10	20	37	82
Nasilje u porodici	91	17	16	23	35
Ugrožavanje sigurnosti	83	19	20	17	27
Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila	73	19	11	19	24

27 Protiv maloletnika su 1995. godine podnete ukupno 5.064 krivične prijave, od toga 3.978 za krivična dela protiv imovine (78%), 2000. godine je podneto 3.458 krivičnih prijava, od toga za krivična dela protiv imovine 2.714 (78%), 2003. je podneto 2.415 prijava, od čega 1.656 za imovinska krivična dela, dok je 2004. podneto 3.120 prijava, od toga 2.128 za imovinska krivična dela (68%). Vidi: Republički zavod za statistiku – Bilten (2006). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude*. 2004, Beograd, 13.

28 Svi podaci preuzeti iz Biltena Republičkog zavoda za statistiku (2023). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.

Krivično delo	Broj krivičnih prijava 2022. godine	14 godina	15 godina	16 godina	17 godina
Teška telesna povreda	70	18	14	15	23
Sitna krađa, utaja i prevara	68	18	20	19	11
Ugrožavanje javnog saobraćaja	56	7	10	12	27
Zlostavljanje i mučenje	42	17	11	8	6

Indikativno je da se veliki broj krivičnih prijava podnosi protiv maloletnika od 14 godina, dakle na donjoj granici krivične neodgovornosti, što svakako treba da bude alarm da je veliki broj dece tog uzrasta već u kriminalu. Kada je reč o teškim krađama, lakim telesnim povredama, nasilničkom ponašanju, zlostavljanju i mučenju, uništenju i oštećenju tuđe stvari, najveći broj krivičnih prijava je podnet upravo protiv lica ovog uzrasta. Raspoloživi podaci ne pokazuju da li su prema nekima od prijavljenih četrnaestogodišnjaka ranije već preduzimate određene mere iz oblasti socijalne zaštite i koliko su te mere bile efikasne da spreče dete da u budućnosti vrši krivično delo.

Prema poslednjim raspoloživim podacima Centra za socijalni rad, 2022. godine evidentirano je 855 dece mlađe od 14 godina u sukobu sa zakonom.²⁹ Raspoloživi podaci ne pokazuju koje su mere iz domena socijalne zaštite prema njima primenjene.

Da bi se ustanovilo koliko su mere iz domena socijalne zaštite efikasne, neophodno bi bilo ustanoviti koliko maloletnih učinilaca je i pre svoje 14 godine bilo u sukobu sa zakonom, pa je prema njima primenjena neka od tih mera, što bi zahtevalo usaglašavanje i upoređivanje registara centara za socijalni rad sa evidencijama koje vode sudovi. Takve statistike se, nažalost, ne vode. Prema Pravilniku o načinu vođenja evidencija o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora, u evidencije o izrečenim krivičnim sankcijama unose se samo sankcije koje su ranije izrečene maloletniku, ali ne i mere iz oblasti socijalne zaštite koje su prema njemu eventualno primenjene pre njegove 14. godine (čl. 4 Pravilnika).³⁰ Kako organ starateljstva aktivno participira u postupku prema maloletnicima, ne isključujemo mogućnost da predstavnici centra za socijalni rad u svakom konkretnom slučaju neformalno informišu sudiju za maloletnike o tome, što je opet nedovoljno da se na državnom nivou stekne uvid o tačnom maloletničkom recidivizmu i efikasnosti mera iz sistema socijalne zaštite.

29 Taj broj je neznatno niži od petogodišnjeg proseka koji iznosi 889,2. Broj dece mlađe od 14 godina u sukobu sa zakonom je u proteklih pet godina iznosio: 1.019 (2018), 893 (2019), 862 (2020), 817 (2021), 855 (2022). Vidi: Republički zavod za socijalnu zaštitu (2023). *Deca u sistemu socijalne zaštite 2022*, 34, grafikon 4.3.

30 Pravilnik o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora, *Sl. glasnik RS* 63/2006.

Dominacija lakih telesnih povreda u strukturi nasilničkog kriminaliteta ne treba da iznenađuje. Isti je slučaj i sa punoletnim učiniocima jer u životu, na svu sreću, daleko češće dolazi do svađa, tuča i lakših povreda nego do ubistava i trajnih telesnih oštećenja, ali ne sme ni da se „bagateliše“ jer i nanošenje lakih telesnih povreda ili nasilničko ponašanje predstavlja vid nasilništva i agresije ispoljene od maloletnika. Sama činjenica da je tih krivičnih dela pre dvadesetak godina bilo mnogo manje nego danas pokazuje da se izmenila struktura maloletničkog kriminaliteta i da je iz godine u godinu sve više onog nasilničkog na uštrb nekada dominantnog imovinskog kriminaliteta izvršenog od najmlađih.³¹

3. SVRHA KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA MALOLETNICIMA

Krivične sankcije koje se mogu izreći maloletnicima jesu vaspitne mere, mere bezbednosti (sa izuzetkom zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti) i kazna maloletničkog zatvora, koja se može izreći samo maloletnicima starijim od 16 godina. Primarne sankcije prema maloletnicima su vaspitne mere i one se dele na mere upozorenja i usmeravanja, u koje spadaju sudski ukor i posebne obaveze, zatim mere pojačanog nadzora i zavodske vaspitne mere. Pojačan nadzor može biti od roditelja, usvojioca ili staraoca, zatim pojačan nadzor u drugoj porodici ili pojačan nadzor od organa starateljstva. U zavodske vaspitne mere spadaju upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

Opšta svrha krivičnih sankcija ogleda se u generalnoj i specijalnoj prevenciji (čl. 4 st. 2 i čl. 42 KZ), odnosno u uticaju na konkretno lice da više ne vrši krivična dela, što se postiže kažnjavanjem (specijalna prevencija), i uticaju na druge da ne vrše krivična dela, što se postiže strahom od kažnjavanja (generalna prevencija). U okviru te opšte svrhe krivičnih sankcija, svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je da se „nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja, utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovo uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu“ (čl. 10 st. 1 ZM).

Prema tome, vaspitne mere po samoj definiciji, za razliku od kazne maloletničkog zatvora, ne sadrže taj retributivni element „kažnjavanja“ već se insistira na vaspitavanju i pravilnom razvoju maloletnika, polazeći od toga da je i on sam žrtva svog delikta, pa ga treba zaštititi i pomoći mu da se „vrati na pravi put“. Jedino u slučaju maloletničkog zatvora zakonodavac predviđa i tu retributivnu komponentu, propisujući da je njegova svrha i „pojačan uticaj na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela“ (čl. 10 st. 2 ZM).

31 U vezi sa tim, zanimljiv je i relativno visok broj krivičnih prijava za nasilja u porodici, dakle prema drugim članovima porodice, što je još uvek tabu tema u našem društvu. O tome: M. Ljubičić (2019). „Nasilje mladih nad roditeljima u Beogradu: Analiza dokumentacione građe“. *CRIMEN* 1: 19–36.

Svrha vaspitnih mera (kako im sam naziv govori i kako proizilazi iz njihove zakonske definicije) nije da se maloletnik „kazni“ već da mu se pomogne i da se (pre) vaspita, pa u vezi sa tim, ukazujući na ironiju pravnog sistema, jedan američki autor postavlja logično pitanje: „Znači li to da se deci na koju se ove mere zbog nedovoljnog uzrasta ne mogu primeniti ne pomaže?“³²

Potpuno je osnovana konstatacija da „kaznena politika naših sudova prema maloletnicima – u odnosu na ostale evropske zemlje – zaista pokazuje blagost“.³³ Maloletnički zatvor se izriče izuzetno retko i to najčešće u trajanju kraćem od dve godine, a najčešće vaspitne mere su mere pojačanog nadzora, dok su zavodske vaspitne mere slabo zastupljene. Primera radi, 2022. godine, od 1.213 krivičnih sankcija izrečenih maloletnicima, maloletnički zatvor je određen u četiri slučaja, a zavodske vaspitne mere u 80 slučajeva, što ukupno čini 6,9% izrečenih sankcija. U apsolutno najvećem broju slučajeva (93,1%) maloletnici su sankcionisani ukorom i posebnim obavezama ili merama pojačanog nadzora!³⁴

Maloletnicima je iste godine izrečeno 1.213 krivičnih sankcija. U tabeli 3 prikazan je broj „osuda“ i sankcija izrečenih za krivična dela koja su iste godine najčešće prijavljivana. Razumljivo je da je broj osuda uvek daleko manji od broja podnetih krivičnih prijava jer podnošenje krivične prijave ne mora uvek da rezultira pokretanjem postupka niti pokrenuti postupak uvek rezultira izricanjem sankcije. Nakon podnošenja krivične prijave, javni tužilac za maloletnike ima ovlašćenje da odbaci krivičnu prijavu ili da primeni jedan ili više vaspitnih naloga za lakša krivična dela, što se ne smatra krivičnom sankcijom i ne ulazi u ovu statistiku. Osim toga, osude koje ulaze u statistiku za 2021. godinu ne moraju da znače da su prijave za ta dela podnete iste godine, imajući u vidu trajanje postupka.

Tabela 3

Krivično delo	Broj izrečenih sankcija	Mere upozorenja i usmeravanja	Mere pojačanog nadzora	Zavodske mere
Krađa ³⁵	162	74	73	15
Teška krađa	220	74	114	32
Laka telesna povreda	97	48	47	2
Nasilničko ponašanje	132	78	53	1
Uništenje i oštećenje tuđe stvari	22	15	7	/

32 G. Maher (2005). „Age and Criminal Responsibility“. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2: 503.

33 Đ. Ignjatović (2013). *Kompracija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*. Beograd, 132.

34 Republički zavod za statistiku – Bilten (2023). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.

35 Za to krivično delo je 2022. godine izrečeno i pet mera bezbednosti.

Krivično delo	Broj izrečenih sankcija	Mere upozorenja i usmeravanja	Mere pojačanog nadzora	Zavodske mere
Neovlašćeno držanje opojnih droga	173	103	65	5
Nasilje u porodici	35	18	16	1
Ugrožavanje sigurnosti	18	14	4	/
Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila	53	22	27	4
Teška telesna povreda ³⁶	52	18	28	4
Sitna krađa, utaja i prevara	8	4	3	1
Ugrožavanje javnog saobraćaja	31	8	23	/
Zlostavljanje i mučenje	19	2	17	/
Ukupno	1.022	478	477	65

Imajući u vidu statističke podatke, nesporno je da u sistemu krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji centralno mesto imaju vaspitne mere, a u strukturi vaspitnih mera izrečenih maloletnicima dominiraju nezavodske mere, odnosno mere upozoravanja i usmeravanja i mere pojačanog nadzora.³⁷ Međutim, to samo govori u prilog ekstremno blagoj kaznenoj politici prema toj vrsti učinilaca, ali ne vidimo kako ni zašto ta blaga kaznena politika govori u prilog tezi da starosnu granicu krivične odgovornosti ne bi trebalo spustiti? Naprotiv, jasna dominacija nezavodskih vaspitnih mera koje se izriču u praksi upravo govori suprotno, u prilog tom snižavanju, budući da se prema deci u sukobu sa zakonom reaguje dosta blago i nerepresivno, pa ni spuštanje te granice ne bi suštinski pogoršalo njihov položaj.

Mere koje se primenjuju prema deci mlađoj od 14 godina suštinski se ne razlikuju mnogo od nezavodskih vaspitnih mera. Zakonom o socijalnoj zaštiti (ZSZ)³⁸ nije posebno propisano koje se mere mogu preduzeti prema deci „u sukobu sa zakonom“, iz čega proizilazi da taj organ može primeniti bilo koju meru iz oblasti usluga socijalne zaštite koju smatra celishodnom za konkretan slučaj. Prema navodima Centra za socijalni rad, za decu mlađu od 14 godina najčešće se realizuje procena stanja, potreba i rizika za dete; razvija se plan usluga uz participaciju deteta i

36 Za to krivično delo su 2022. godine izrečene i dve kazne maloletničkog zatvora u trajanju od šest meseci do dve godine.

37 S. Čopić, 242.

38 Zakon o socijalnoj zaštiti, *Sl. glasnik RS* 24/2011 i 117/2022 – odluka US.

roditelja/staratelja/hranitelja; realizuje se savetodavni rad, posredovanje kod drugih institucija (najčešće obrazovnih i zdravstvenih) radi uključivanja deteta u odgovarajuće tretmane ili konferencija slučaja sa prisustvom svih relevantnih institucija radi iznalaženja rešenja koje je u najboljem interesu deteta; kao i usluga dnevnog boravka za decu sa poremećajem u ponašanju.³⁹

U vezi sa tim, postavlja se pitanje „pa zašto onda uključivati više dece u krivičnopravni sistem, ako se merama iz domena socijalne zaštite može postići cilj?“⁴⁰ S. Čopić sama daje odgovor na to pitanje, navodeći da postoje deficitarnost mera socijalne zaštite i velika nejednačenost u njihovoj dostupnosti u različitim lokalnim samoupravama, uz predlog da je potrebnije raditi na jačanju kapaciteta socijalne zaštite umesto da se snižava starosna granica krivične odgovornosti.⁴¹ Slažemo se sa konstatacijom da je neophodno raditi na jačanju kapaciteta socijalne zaštite, ali je neophodno i praktično razmišljati o tome šta raditi dok se ta utopistička ideja ne realizuje i dok taj duboko oslabljeni, maltene nepostojeći sistem ne ojača.

Na kraju krajeva, sankcije koje se izriču maloletnicima relativno su blage i držinski se ne razlikuju znatno od mera iz oblasti socijalne zaštite osim što ih ne izriču socijalne službe već pravosudni organi, čiji autoritet samo može delovati podsticajno i zastrašujuće na dete da se „uozbilji“ i prestane sa kršenjem propisa. U tom smislu i ne vidimo da bi se spuštanjem starosne granice krivične odgovornosti položaj dece u sukobu sa zakonom drastično „pogoršao“, osim što bi ih možda strah od „krivične odgovornosti“ odvratilo od vršenja krivičnih dela.

4. PSIHOFIZIČKA I SOCIJALNA (NE)ZRELOST MALOLETNIKA

Taj argument se zasniva na postavci da su deca do određenog uzrasta psihofizički nerazvijena pa nisu u stanju da sagledaju posledice svog ponašanja i da na maloletnike utiče čitav niz egzogenih faktora (porodica, škola, vršnjaci i sl.) koji vode kriminalnom ponašanju. Reč je, dakle, o psihičkim i socijalnim činiocima koji utiču na maloletničku delinkvenciju.

4.1. Psihološki faktori

S. Čopić se ne upušta u argumentaciju da današnja deca ranije sazrevaju, jer se time „bave stručnjaci iz drugih oblasti“, ali navodi da nema bitne razlike u razvoju nervnog sistema dece danas i ranije, da se razvoj prefrontalnog korteksa mozga zaokružuje tek oko 25. godine, pa da postupanjem dece i mladih više upravlja deo mozga koji je odgovoran za osećaje, impulse, agresivnost i instiktivno ponašanje.⁴² To početno polazište zvuči nam pomalo kontradiktorno i teško nam je da odvojeno

39 N. Živković (2020). „Krivična neodgovornost dece – zločin bez kazne i moguća rešenja“. *Strani pravni život* 3: 157.

40 S. Čopić, 243.

41 *Ibid.*

42 S. Čopić, 237, 238.

posmatramo zrelost maloletnika (kojom autorka odbija da se bavi) i moždani razvoj (kojim se autorka bavi), pa pretpostavljamo da se suština svodi na tvrdnju da se današnja deca ne razlikuju od nekadašnje dece jer nema razlike u njihovom nervnom sistemu, pa se, po toj logici, danas ne može govoriti o njihovom ranijem sazrevanju.

To „psihološko“ stanovište može se osporavati po više osnova. Ako se pođe od iznete postavke da su deca uvek i svuda ista jer nema razlike u njihovom nervnom sistemu,⁴³ postavlja se logično pitanje ima li razlike u nervnom sistemu dece u različitim državama, u kojima je granica krivične odgovornosti različito postavljena. Znači li to da deca u Engleskoj, SAD, Švajcarskoj ili Holandiji sazrevaju ranije od dece u Rusiji, Danskoj, Luksemburgu ili Portugaliji? Znači li to da su deca u Srbiji nekada ranije sazrevala, imajući u vidu da je u Kaznitelnom zakoniku za Knjaževstvo Srbije iz 1860. godine bilo predviđeno da krivična odgovornost nastupa sa navršenih 12 godina? Naravno da je odgovor negativan.

Logika koja krivičnu odgovornost dece isključuje pozivanjem na nedovoljnu razvijenost njihovog nervnog sistema znači indirektno prihvatanje stava da je krivična odgovornost dece isključena po osnovu neuračunljivosti (nisu sposobna da shvate značaj svog dela niti da upravljaju svojim postupcima). To je neprihvatljivo jer se deca ne mogu poistovetiti sa neuračunljivim licima, a u Krivičnom zakoniku se ne navodi uzrast učinioaca kao biološki ili psihološki osnov koji bi isključivao njegovu uračunljivost.⁴⁴ Ako bi se prihvatilo suprotno, onda bi trebalo uvesti i gornju granicu krivične odgovornosti imajući u vidu opštepoznatu činjenicu da psihofizičke sposobnosti pojedinca opadaju nakon određenih godina. Na kraju krajeva, različiti ljudi sazrevaju u različito vreme, neki desetogodišnjaci su dosta zreli za svoje godine, a neki sedamdesetogodišnjaci ostanu „večita deca“. To opet ne znači da treba da budu izuzeti od odgovornosti za krivična dela koja vrše, a posebno ne znači da bi granicu krivične odgovornosti trebalo postaviti na 25 godina budući da se tada naučno „zaokružuje razvoj prefrontalnog korteksa mozga“! Prema tome, osnov isključenja krivice kod dece uopšte se ne može tražiti u postojećim osnovima koji važe za punoletne učinioce već je reč o neoborivoj zakonskoj pretpostavci krivične neodgovornosti lica do određenog uzrasta, koja zavisi isključivo od nahodjenja zakonodavca.⁴⁵

U pogledu (ne)zrelosti maloletnika, pojedini autori ističu da je težina izvršenog dela najbolji dokaz „zrelosti“ maloletnika, da ukazuje na „zreo um“ izvršilaca⁴⁶ i da je protektivno maloletničko krivično pravo svojevremeno nastalo sa ciljem da zaštiti „nezrelu decu“ koja bi vršila sitne krađe po prodavnicama, džeparenja i slične nestašluke, ali nije pogodno oružje za obračunavanje sa današnjim maloletnicima

43 S. Čopić, 238.

44 M. Škulić osnovano ističe da je izjednačavanje dece sa neuračunljivim osobama „ponižavajuće“ i da bi se tada kod svakog deteta moralo utvrđivati postojanje nekog od bioloških osnova neuračunljivosti (duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj ili neka druga teža društvena poremećenost). M. Škulić (2010). „Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu“. *CRIMEN* 2: 212–213.

45 V. Bajović (2017). „Neokonzervativni pristup u borbi protiv maloletničke delikvencije i odgovornost roditelja“. *Kaznena reakcija u Srbiji*, VII deo, ur. Đ. Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet, 220–223.

46 J. H. Difonzo (2001). „Parental Responsibility for Juvenile Crime“. *Oregon Law Review* 80(1): 13.

koji vrše svirepa razbojništva, silovanja i ubistva.⁴⁷ Zrelost je nemoguće egzaktno izmeriti, dečji nervni sistem je isti danas i ranije, ali struktura maloletničkog kriminaliteta o kojoj je bilo reči, koja se menja i sve više poprima elemente nasilničkog, potvrđuje ove teze. Na drugim naukama je da odgovore zašto je do toga došlo i šta je na to imalo pretežni uticaj. Činjenica je da na sazrevanje maloletnika ne utiče samo „zaokruživanje moždanog razvoja“ već i egzogeni faktori, sredina, škola, društvo, porodica, socijalni status, digitalno okruženje i tome slično, pa iako „nema razlike u nervnom sistemu“ današnje i nekadašnje dece, ima razlike u svim tim i drugim socijalnim faktorima.

Na kraju krajeva, današnje vreme nosi još jedan paradoks u smislu pojačanih prava deteta, u okviru koje se razmatra zabrana njihovog fizičkog kažnjavanja, ostavlja im se mogućnost da prijave roditelje zaštitniku građana i sl., dok se, s druge strane, ostavlja isti stepen njihove (ne)odgovornosti. Tako je jedno od prava deteta i pravo na zaštitu privatnosti, pa bi, hipotetički, dete moglo da prijavi roditelja koji mu „uđe“ u *Instagram* profil, iako se takve kontrole najčešće vrše u interesu zaštite deteta od pedofila, dečje pornografije i sličnih opasnosti koje dolaze iz sajber prostora. Shodno tome, detetu se, s jedne strane, priznaje sposobnost da proceni kada ga roditelji „zlostavljaju“ i da prijavi roditelje nadležnim organima, ali mu se ne priznaje sposobnost da bude „krivo“ u smislu shvatanja značaja svog dela i njegovih posledica?!

4.2. Socijalni faktori posmatrani iz ugla položaja oštećenog

U pogledu socijalnih faktora, S. Čopić osnovano navodi da na maloletnički kriminalitet presudno utiču egzogeni faktori kao što su uticaj porodice, vršnjaka, škole, neadekvatno korišćenje slobodnog vremena, uticaj sredstava masovne komunikacije i sl.⁴⁸ Drugim rečima, nisu mladi krivi što vrše krivična dela jer su već i oni sami žrtve nesrećnih životnih okolnosti. Taj argument polazi od krajnje humanih postavki da decu učinioce koji su i sami žrtve jer nisu imali tu sreću da se rode u boljim porodicama, bogatijim državama i boljem socijalnom i ekonomskom okruženju ne treba kažnjavati već im treba pomoći i „izvesti ih na pravi put“.

To jeste nesporno i tačno, ali opet nameće pitanje zaštite i satisfakcije stvarnih žrtava maloletničkog kriminaliteta. Raspoloživi statistički podaci pokazuju da su žrtve maloletničkog kriminaliteta najčešće druga deca, odnosno njihovi vršnjaci. Primera radi, 2022. godine, od 128 krivičnih dela protiv života i tela izvršenih od maloletnika, u 82 slučaja (64%) žrtve su bile takođe mlađe od 18 godina! Isto tako, 2021. godine, od 131 krivičnog dela protiv života i tela, u 59 slučajeva žrtve su bile mlađe od 18 godina, a od ukupno sedam ubistava izvršenih od maloletnika te godine, tri žrtve su bile takođe maloletna lica. Jedino u slučaju imovinskog kriminaliteta maloletnika žrtve su najčešće „odrasli“, odnosno lica starija od 18 godina.⁴⁹

47 *Ibid.*, 9.

48 S. Čopić, 238.

49 Republički zavod za statistiku – Bilten (2022). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd, 61

Shodno tome, žrtve „vaspitno zapuštene“ dece neretko su druga deca, pa se nameće pitanje pravičnosti krivične neodgovornosti lica mlađih od 14 godina, odnosno „zločina koji ostaju nekažnjeni“ posebno iz vizure te druge, „dobre“ dece. Samim tim, postavlja se pitanje „humanog“ karaktera maloletničkog krivičnog prava koje, štiteći decu „nasilnike“, ide na uštrb dece „žrtava“. U Konvenciji o pravima deteta propisano je da „u svim aktivnostima koje se tiču dece... najbolji interesi deteta biće od prvenstvenog značaja“ (čl. 3(1)), ali opet treba imati u vidu da taj član ne može da se tumači samo u interesu deteta „učinioca“ već i u interesu deteta stvarne žrtve njegovog delikta. Jer ako dete „učinioca“ doživljavamo kao „žrtvu“ spleta nesrećnih okolnosti pa ga pravno štitimo, dolazimo u situaciju da druga deca kao žrtve ne uživaju nikakvu pravnu zaštitu od tog „pravno zaštićenog“ deteta.

Posmatrano iz vizure „žrtve“, posledica krivičnog dela je ista bez obzira na to da li je izvršilac ima 12, 17, 35 ili 75 godina, ali njena pravna i moralna satisfakcija itekako zavise od uzrasta učinioca. Tako, ako je lice oštećeno razbojništvom izvršenim od trinaestogodišnjaka, pravno posmatrano, žrtva je u istom položaju kao da je imovinu izgubila u poplavi ili zemljotresu, odnosno usled neke „više sile“. Prestupnici u takvom slučaju ne mogu krivično odgovarati, žrtva ne može tražiti namirenje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku (jer takvog postupka i nema) i jedino joj preostaje da u dugotrajnom, iscrpljujućem i neizvesnom parničnom postupku „o svom trošku“ zahteva naknadu štete od roditelja izvršioca. Takav pristup je sporan iz ugla generalne pravičnosti jer „zaštitom izvršioca“ pravo dodatno viktimizuje žrtvu koja se oseća nemoćnom i nezaštićenom pred prestupnikom mlađim od 14 godina.

Oštećeni u krivičnom postupku očekuje od države da mu pruži odgovarajuću moralnu i materijalnu satisfakciju do koje ne dolazi ako je imao tu „nesreću“ da bude žrtva deteta mlađeg od 14 godina. Ako pođemo od stava da se deci ispod 14 godina delo „ne može propisati u krivicu“ i da za isto ne mogu krivično odgovarati, iz vizure žrtve to bi predstavljalo istu situaciju kao da je recimo do lišenja života, telesne povrede ili druge posledice došlo usled poplave, požara, zemljotresa ili neke druge „više sile“.

Ovde se, dakle, *a priori* otklanja svaka uzročnost između ponašanja deteta i povrede nanete žrtvi kao i između roditeljskog vaspitanja i ponašanja deteta.⁵⁰ To je nelogično i nepravedno eliminisanje takvih delikata iz domena krivičnog prava, posebno iz ugla oštećenog koji u konkretnom slučaju povredu svog zaštićenog dobra ne može pripisati „višoj sili“ jer „zna ko mu je povredu naneo“, ali mu pravo ne priznaje takve optužbe zbog učiniočevih „mladih godina“. Osećajući se nemoćnim i nezaštićenim od pravnog sistema (države), oštećeni može doći u iskušenje da pribegne samopomoći, to jest da se „osveti“ detetu-učiniocu i njegovim roditeljima, za šta će kasnije sam krivično odgovarati. Oponenti spuštanja starosne granice krivične odgovornosti kao jedan od argumenata navode da bi se na taj način u krivič-

50 Osim za krivično delo zapuštanje i zanemarivanje maloletnog lica za koje može odgovarati roditelj vaspitno zapuštenog deteta, ali to delo je prevashodno propisano u interesu samog maloletnika, ne i u interesu žrtve njegovog delikta. O tom krivičnom delu: Z. Stojanović (2019). *Komentar Krivičnog zakonika*, IX izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik, 638–640.

nopravni okvir „stavilo sve više dece“, ali upravo se zbog nemogućnosti reagovanja države na te delikte pojedinac može odlučiti da „preuzme stvar u svoje ruke“, čime se ciklus nasilja ne prekida već nastavlja.

U tom smislu, elementarna pravičnost nalaže da „krivicu“ za takvo ponašanje snosi ili sam učinilac ili pak njegovi zakonski zastupnici koje zakon obavezuje da „brinu o njemu“, što, između ostalog, podrazumeva i „brigu da se trećem licu ne nanese zlo“. To bi, dakle, podrazumevalo ili spuštanje starosne granice krivične odgovornosti maloletnika ili uvođenje nekog vida krivične odgovornosti roditelja za delikte svoje dece,⁵¹ a idealno bi bilo kumulativno uvođenje obe mere, u smislu spuštanja te granice, za sva ili pak samo za najteža krivična dela i uvođenja posebne „roditeljske odgovornosti“ za krivična (odnosno protivpravna) dela, izvršena od učinilaca ispod tog uzrasta.

ZAKLJUČAK

Privilegovan položaj maloletnika u krivičnom pravu odraz je opštih humanih tendencija da se mladim licima pruži „dodatna šansa“ i da se „izvedu na pravi put“ pružanjem mera podrške i pomoći. Međutim, pravo ne može i ne treba da bude „partikularno humano“ jer humanost prema učiniocu u tom slučaju, po logici stvari, podrazumeva nehumanost prema žrtvi. Na taj način se dolazi do paradoksalne situacije da krivično pravo faktički „štiti“ decu sa početka teksta, koja su zapalila beskućnika, bacila svog vršnjaka sa mosta, ubila svoje vršnjake, i zanemaruje interese žrtve i njenu moralnu satisfakciju, pa se zarad apstraktne „humanosti“ zatvaraju oči pred konkretnim zločinima. Poslednjih godina takvih zločina je sve više pa se ne može govoriti o izolovanim i sporadičnim slučajevima koji izazivaju stanje „moralne panike“ imajući u vidu da izazivaju veliko uznemirenje javnosti, na koje država nema adekvatan odgovor. Nije sporno da bi trebalo raditi na jačanju sistema socijalne zaštite i drugih preventivnih mera, ali se, nažalost, čini da te mere, mahom forsirane različitim inkluzivnim projektima, od kojih profitiraju njihovi nosioci ali ne i deca, ne daju apsolutno nikakve praktične rezultate.

Prema tome, pitanje spuštanja starosne granice krivične odgovornosti ispod 14 godina trebalo bi razmotriti „ne samo zbog pojedinačnih slučajeva koji povremeno zaintrigiraju javnost, nego zbog činjenice da je ova granica određena u jedno drugo doba i za maloletnike koji su imali potpuno drugačiji način života i uzrast u kome su sazrevali“.⁵² U prilog tome govori i struktura maloletničkog kriminaliteta koji sve više poprima nasilnički oblik, a posebno je zabrinjavajuća činjenica da su žrtve maloletničkog kriminaliteta neretko druga deca, pa se nameće logičko pitanje da li pravo, štiteći decu učinioce, zapravo ide na uštrb dece žrtava.

51 Odgovornost roditelja za krivična dela izvršena od njihove krivično neodgovorne dece nespojiva je sa osnovnim krivičnopravnim principom individualne subjektivne odgovornosti, ali nije nemoguća imajući u vidu da se od tog principa odstupa u slučajevima, recimo, odgovornosti komandanta za krivična dela izvršena od vojnika pod njegovom komandom. Zdrava logika nalaže da bi roditelji trebalo više da se bave vaspitanjem i nadzorom nad svojom decom nego vojni ili civilni zapovednik licima pod svojom komandom. O tome: V. Bajović (2017), 231–232.

52 Đ. Ignjatović (2015), 30.

Protivnici spuštanja starosne granice krivične odgovornosti uglavnom se pozivaju na argument „prihvaćenih međunarodnih standarda“ i na humanu, altruističku konstataciju da su deca učinioci krivičnih dela najčešće i sami žrtve loših društveno-ekonomskih prilika koje ih „teraju u kriminal“, zbog čega ih ne treba kažnjavati već im treba pomoći.

Prvi argument je, videli smo, neodrživ, imajući u vidu različito postavljenu starosnu granicu krivične neodgovornosti u različitim državama, uz interesantnu konstataciju da je ona načelno niže postavljena u tzv. liberalnim i demokratskim državama nego u bivšim komunističkim državama čiji se sistemi i danas, iz vizure različitih međunarodnih komiteta i tela, smatraju „represivnim“.

Drugi argument koji polazi od „zaštite i interesa“ deteta jeste osnovan, ali je nepravičan i neodrživ u praksi. Nepravičnost se ogleda u tome što ne treba posmatrati samo zaštitu i interese deteta učinioca već i zaštitu i interese deteta žrtve i žrtava uopšte, koje se osećaju nemoćnim u sistemu u kome ne mogu da ostvare ni materijalnu ni moralnu satisfaksiju nakon izvršenog krivičnog dela. Neodrživost se ogleda u neadekvatnosti mera iz oblasti socijalne zaštite u savremenom digitalnom i prilično nasilnom okruženju da decu „izvedu na pravi put“. Tranziciona društva poput našeg, na „večitoj raskrsnici“ između Istoka i Zapada, usvajaju socijalistički protekcionizam prema maloletnicima, ujedno težeći liberalnim, kapitalističkim i individualnim vrednostima koje zanemaruju porodicu, državu i naciju, stavljajući u središte pojedinca odgovornog za svoje izbore i svoje postupke.

Argumentacija kojom se ističu struktura i karakteristike maloletničkog kriminaliteta i svrhe sankcija koje im se izriču zapravo ide u prilog spuštanju te granice. Raspoloživi statistički podaci, naime, pokazuju da maloletnički kriminalitet, od pretežno imovinskog, poslednjih godina u sve većoj meri poprima karakteristike nasilničkog, a dela koja maloletnici (i deca) vrše sve su brutalnija. Snižavanje stope maloletničkog kriminaliteta je irelevantno, budući da snižavanje ove granice neće pogoditi one koji ne vrše krivična dela.

Na kraju krajeva, sankcije koje se izriču mlađim maloletnicima su relativno blage i sadržinski se ne razlikuju mnogo od mera iz oblasti socijalne zaštite koje se izriču deci učiniocima, osim što ih ne izriču socijalne službe već pravosudni organi, čiji autoritet samo može delovati podsticajno i zastrašujuće na dete da se „uozbilji“ i prestane da krši propise. U tom smislu i ne vidimo da bi se spuštanjem starosne granice krivične odgovornosti položaj dece drastično pogoršao, osim što bi ih možda strah od „krivične odgovornosti“ odvratio od vršenja krivičnih dela.

U tom kontekstu zastupamo stav da bi krivičnu odgovornost trebalo spustiti na 12 godina za sva ili alternativno samo za krivična dela sa elementima nasilja, a u pogledu „krivično neodgovorne“ dece uvesti neki vid roditeljske krivične odgovornosti za njihov delikt. Jer dete, samim rođenjem (pravno posmatrano i začetkom), postaje pravni subjekt pa se posledice njegovih radnji ili bol naneta žrtvi ne mogu pripisivati „višoj sili“ već isključivo njegovoj krivici ili krivici njegovih roditelja.

LITERATURA

- Bajović V. (2017). „Neokonzervativni pristup u borbi protiv maloletničke delikvencije i odgovornost roditelja“. *Kaznena reakcija u Srbiji*, VII deo, ur. Đ. Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet.
- Bayer V. (1946). „Motivi Nacrta Zakona o krivičnom postupku“. AJ 49–18–25
- Bliecke V. (2023). „Too Young to Be a Criminal? What International Law Has to Say About Lowering the Minimum Age of Criminal Responsibility“. *International Law & International Legal Thought*. <https://voelkerrechtsblog.org/too-young-to-be-a-criminal/>.
- CRIN (Child Rights International Network). *Minimum Ages of Criminal Responsibility Europe*. <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe.html>
- CRIN (Child Rights International Network). *Minimum Ages of Criminal Responsibility Around the World*. <https://archive.crin.org/en/home/ages.html>
- Ćopić S. (2023). „Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: večita dilema?“ *CRIMEN* 3.
- Difonzo J. H. (2011). „Parental Responsibility for Juvenile Crime“. *Oregon Law Review* 80(1).
- Drakić D. (2020). *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*. Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.
- Đokić I. (2016). *Opšti pojam krivičnog dela u anglo-američkom pravu*. Beograd: Pravni fakultet – Edicija Crimen.
- ECHR. *T. v. The United Kingdom*, App. No. 24724/94, Judgment of 16 December 1999, pars. 71, 72.
- Government of the Netherlands, *Penalties for juvenile offenders*. <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders>
- Hungary Today. *Gov't Considers Lowering Minimum Age of Criminal Responsibility after School Incidents*. <https://hungarytoday.hu/govt-considers-lowering-minimum-age-of-criminal-responsibility-after-school-incidents/>
- Ignjatović Đ. (2013). *Kompracija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*. Beograd.
- Ignjatović Đ. (2015). „Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme“. *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, ur. I. Stevanović. Beograd: Institut za kriminološka i socijološka istraživanja.
- Ljubičić M. (2019). „Nasilje mladih nad roditeljima u Beogradu: Analiza dokumentacione građe“. *CRIMEN* 1.
- Maher G. (2005). „Age and Criminal Responsibility“. *Ohio State Journal of Criminal Law* 2.
- Mason, M. (2005). „The U.S. and the International Children's Rights Crusade: Leader or Laggard?“. *Journal of Social History* 38(4).
- Republički zavod za socijalnu zaštitu (2023). *Deca u sistemu socijalne zaštite 2022*. Beograd.
- Republički zavod za statistiku – Bilten (2006). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude, 2004*. Beograd.
- Republički zavod za statistiku – Bilten (2022). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.
- Republički zavod za statistiku – Bilten (2023). *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2022 – Prijave, optuženja i osude*. Beograd.
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe. <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>

- Stojanović Z. (2019). *Komentar Krivičnog zakonika*, IX izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.
- Škulić M. (2010). „Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnompravnom smislu“. *CRIMEN* 2.
- Škulić M. (2011). *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet.
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007): Children’s Rights in Juvenile Justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10, par. 32 i 33. <https://www.refworld.org/docid/4670fca12.html>
- UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 24 (201x), replacing General Comment No. 10 (2007), par. 33. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/GC24/GeneralComment24.pdf>
- Živković N. (2020). „Krivična neodgovornost dece – zločin bez kazne i moguća rešenja“. *Strani pravni život* 3.
- Wong A. (2024). „Can lowering the minimum age of criminal responsibility be justified? A critical review of China’s recent amendment“. *The Howard Journal of Crime and Justice* 63(1).

PRAVNI IZVORI

- Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 98/2006 i 115/2021.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori* 15/90 i *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori* 4/96 i 2/97.
- Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS* 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnompravnoj zaštiti maloletnih lica, *Sl. glasnik RS* 85/2005.
- Zakon o socijalnoj zaštiti, *Sl. glasnik RS* 24/2011 i 117/2022 – odluka US.
- Pravilnik o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora, *Sl. glasnik RS* 63/2006.
- Zakon o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 97/48
- Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 40/53
- Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni list FNRJ* 52/59

Vanja Bajović*

LOWERING THE AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY: A DIFFERENT VIEW ON THE ETERNAL DILEMMA

SUMMARY

The journal *Crimen* 3/2023 published an article entitled “Lowering the age limit of criminal responsibility: an eternal dilemma?” in which the author presents arguments against this solution. The aim of this analysis is to provide the opposite arguments, in favor of lowering the minimum age of criminal responsibility, so that the reader can make his judgment based on the *pro* and *contra* argumentation.

Opponents of lowering the minimum age of criminal responsibility (MACR) mostly refer to the argument of “accepted international standards” as well as to the humane, altruistic statement that children perpetrators of criminal offenses are most often victims of poor socio-economic conditions that “force them into crime”, so that they should not be punished, but that they should be helped.

In the first part of the paper are analysed international standards and MACR in European and non-European countries. We are proving that international standards regarding MACR does not exist, but MACR is different in different countries. The structure of juvenile crime in Serbia is analysed in the second part. Statistical data show that juvenile crime in recent years is increasingly violent and brutal, what confirm the thesis that MACR should be lowered.

The third part of the paper deals with juveniles sanctions. They are relatively mild and do not differ much from the measures of social protection, except that they are not imposed by social services but by judicial authorities, whose authority can only act encouragingly and frighteningly on the child to stop with criminal behaviour. In this sense, we do not see that lowering the MACR would drastically “deteriorate” the position of children, except that perhaps the fear of “criminal responsibility” would deter them from committing criminal offenses.

In the end, we deal with the psycho-physical (in)maturity of children starting from the premise that we should not only observe the protection and interests of the child perpetrator, but also the protection and interests of the child victims and victims in general, who feel powerless in a system in which they cannot achieve material or moral satisfaction. Statistics show that the most common victims of juvenile crime are other children, and protection of the child– perpetrator in such cases means neglect of the child-victim. The law cannot and should not be only “particularly human”, neither for the sake of abstract “humanity” turn an eye to concrete crimes.

The issue of lowering the age of criminal responsibility below 14 should be considered because this limit was set at another time and for minors who had a completely different lifestyle and who committed mostly property crimes. Having in mind all that, we advocate that MACR should be reduced to 12 years for all or alternatively only for violent crimes, and in terms of “criminally irresponsible” children, some form of parental criminal responsibility should be introduced. Because the child, by birth itself becomes a legal subject, and the consequences of his actions or the pain inflicted on the victim cannot be attributed to “force majeure”, but exclusively to their guilt or the guilt of their parents.

Key words: minors, criminal responsibility, age limit, Serbia, repression, prevention

* Faculty of Law, University of Belgrade, bajovic@ius.bg.ac.rs.

UDK: 344.13(497.11)

doi: 10.5937/crimen2401102Z

PREGLEDNI NAUČNI RAD

PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 19.01.2024 / 30.04.2024.

Vinko Žnidaršič*

Stefan Milisavljević**

ANALIZA OSOBINA SUBJEKATA KRIVIČNIH DELA PROTIV VOJSKE SRBIJE ODREĐENIH KRIVIČNIM ZAKONIKOM***

Apstrakt. Način na koji Krivični zakonik Republike Srbije prepoznaje učinioce dela protiv Vojske Srbije, iako je jezički sličan načinu na koji se određuju odnosi u Vojsci Srbije i Ministarstvu odbrane, u svojoj biti sadrži značajne razlike u odnosu na način na koji su oni definisani u Zakonu o Vojsci Srbije. Ovlašćenim licima koja vode krivične postupke to može predstavljati problem jer uglavnom nedovoljno poznaju organizaciju Vojske Srbije i ne snalaze se u njenim mnogobrojnim propisima. Zbog toga je problem pravnog određenja lica koje Krivični zakonik određuje kao učinioce krivičnih dela istražen metodom analize sadržaja i poređenjem propisa i šire naučne literature.

Krivičnim zakonikom Republike Srbije kao učinioци krivičnih dela protiv Vojske Srbije određeni su: *vojno lice, vojni starešina, potčinjeni, službeno lice koje vrši službu na granici, rukovalac skladišta, građanin Srbije, komandant ratnog broda, član posade ratnog broda i član posade vojnog vazduhoplova*. Daljom analizom sadržaja propisa Vojske Srbije, lica kao što su *potčinjeni, rukovalac skladišta, građanin Srbije i član posade vojnog vazduhoplova* jasno su određena u svim uporednim zakonima i propisima. Manja terminološka odstupanja nastaju u određenju pojma *vojnih lica*, dok su neki drugi subjekti bitno drugačije određeni pomenutim propisima (na primer, *vojni starešina*, koji je u stvari lice čija je funkcionalna dužnost *starešine; službena lica koja vrše službu na granici* koja ne mogu izvršiti krivična dela protiv Vojske Srbije jer ta kategorija lica od 2007. godine podleže pod nadležnost Ministarstva

---

* Vojna akademija Univerziteta odbrane u Beogradu, vinko.znidarsic@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1449-0448>

** Sektor za ljudske resurse Ministarstva odbrane, stefan.milisavljevic91@gmail.com.

*** Naučni rad je rezultat istraživanja u naučnoistraživačkom projektu koji je finansiralo Ministarstvo odbrane Republike Srbije *Model upravljanja razvojem sposobnosti sistema odbrane*, pod brojem: VA-DH/1/22-24. Ovog rada ne bi bilo na u njegovom stvaranju nije učestvovala i Tanja Mladenović iz Vojne akademije Univerziteta odbrane u Beogradu. Njena stručnost, posvećenost, trud i angažovanje u istraživanju bili su od suštinskog značaja, a njene ideje i perspektive obogatile su pristup temi na način koji je doprineo boljem razumevanju i analizi.

unutrašnjih poslova ili *komandant ratnog broda* i *član posade ratnog broda*, koji se mogu nalaziti samo na *vojnom brodu*).

Ključne reči: Krivični zakonik, krivično delo protiv Vojske Srbije, vojna lica, vojni starešina, potčinjeni

1. UVOD

Prilikom pokretanja pretkrivičnih ili krivičnih postupaka ovlašćena lica nailaze na brojne probleme, a jedan od njih je da određenim nazivom imenuju lica za koja imaju neki od oblika sumnje da su učinioci krivičnih dela protiv Vojske Srbije (u daljem tekstu: VS). Lica koja čine ta krivična dela uglavnom se nalaze u brojnoj državnoj organizaciji koja se zove VS. Ona ima posebne zakone, pravila i propise, kojima se regulišu život i rad njenih pripadnika. Posebnost pravnih akata donetih od ministra odbrane ili nadležnih lica Ministarstva odbrane i VS, njihove stalne izmene i brojnost u odnosu na ostale državne organe čine da se ovlašćena lica koja ne rade u tom sistemu ne snalaze jer upoznavanje sa tom materijom traži vreme i druge resurse. Oblast propisivanja vojnih krivičnih dela u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije tek treba da se usklađuje sa evropskim standardima u odnosu na promene u organizaciji i položaju VS.

Javni tužioci, kao ovlašćena lica za vođenje istraga i podizanje optužnica, mahom su „civilni“ i uglavnom nemaju iskustvo koje bi ih pripremlilo da prepoznaju i razlikuju sve kategorije lica koje postoje u VS. To nije pravilo jer se i licima koja rade u VS dešava da ne znaju da razlikuju pojedine kategorije lica. Na primer, česta je pojava da se oficir izjednačava sa starešinom, čije određenje je predstavljeno u potpoglavlju 2.2 kao rezultat sprovedenog istraživanja.

Ako postoji verovatnoća da tužioci, sudije i pravobranioци nisu sigurni kako da odrede lica, pa zbog toga odgađaju postupanje, u skladu sa zakonskim rokovima, lako je uočiti da postoji potreba da se pravno opišu i navedu izvori opisa lica koja se Krivičnim zakonikom Republike Srbije (u daljem tekstu: KZ) označavaju kao učinioci krivičnih dela protiv VS.

U ovom istraživanju je istražen problem određenja lica koja su u KZ određena kao učinioci krivičnih dela protiv VS. Istraživanje je izvedeno uz primenu naučnih metoda. Korišćenjem metode analize sadržaja Krivičnog zakonika¹, Zakona o Vojsci Srbije² i ostalih propisa koji su navedeni u pregledu korišćene literature, određena su lica koja se određuju kao učinioci krivičnih dela protiv VS. U kvantitativnu analizu sadržaja uključeno je prebrojavanje pojmova koji su sadržani u odredbama KZ, kako bi se jasno utvrdilo gde, koliko i u kom kontekstu se određena lica navode. Kvalitativna analiza sadržaja pomenutih dokumenata je obuhvatila i detaljnu analizu teksta kako bi se razumeli značenje i kontekst i interpretirao sadržaj dokumenata u vezi sa određenjem lica koja su bila predmet istraživanja.

Analizom svih prikupljenih podataka o licima i njihovom određenju utvrđeni su zaključci koji su predstavljeni u radu.

1 Krivični zakonik – KZ, *Sl. glasnik RS* 85/05, 88/05 – ispr., 107/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

2 Zakon o Vojsci Srbije – ZoVS, *Sl. glasnik RS* 116/07, 88/09, 101/10 – dr. zakon, 10/15, 88/15 – odluka US, 36/18, 94/19 i 74/21 – odluka US.

2. ODREĐENJE LICA KOJA SE PREPOZNAJU KAO UČINIOCI KRIVIČNIH DELA PROTIV VOJSKE SRBIJE

U u glavi 35. KZ, predviđeno je 36 krivičnih dela protiv VS, i to od člana 394. do 430, osim člana 405, koji se odnosi na oslobođenje od kazne za dela iz čl. 400. do 404. U tim članovima KZ, kao lica koja mogu biti učinioci krivičnih dela protiv VS, određeno je više kategorija lica.

Da bi se utvrdilo koji profesionalni pripadnici VS se određuju kao učinioci krivičnih dela protiv VS, korišćena je analiza sadržaja KZ i došlo se do rezultata prikazanih u tabeli (tabela 1).

Tabela 1. Profesionalni pripadnici i druga lica bićem krivičnog dela u KZ određena kao učinioci krivičnih dela protiv VS

Profesionalni pripadnik VS	Bićem krivičnog dela lice određeno kao	Član KZ																Ukupno navoda											
		398.	399.	400.	401.	402.	403.	404.	405.	406.	407.	408.	409.	410.	411.	412.	418.		421.	422.	423.	424.	425.	426.	427.	428.	429.	430.	
Vojno lice	Učinitelj		4	1	2			1		1		1		1		1	2				2								15
	Drugo	1			1	1	1	4						1										1		1		11	
Vojni starešina	Učinitelj				1				1				1								1		1					5	
	Drugo										1	1																2	
Potčinjeni	Učinitelj																									1	1		
	Drugo								2														1			1	4		
Službeno lice koje vrši službu na granici	Učinitelj										1																	1	
Rukovalac skladišta	Učinitelj														1													1	
Građanin Srbije	Učinitelj																	1	2									3	
Komandant ratnog broda	Učinitelj																					1						1	
	Drugo																					1						1	
Član posade ratnog broda	Učinitelj																					1						1	
	Drugo																					1						1	
Član posade vojnog vazduhoplova	Učinitelj																					1						1	

Za lica koja se pojavljuju kao učinioci krivičnih dela protiv VS koja mogu izvršiti lica i koja nemaju posebna obeležja koja bi ih razlikovala od bilo kojeg drugog građanina nije traženo određenje u propisima, osim za građanina Republike Srbije (čl. 423. i 424. KZ). S druge strane, za učinioce krivičnih dela sa „blanketnim karakterom“, čija su bitna obeležja izražena kao kršenje određenih pravila ponašanja kojima se uređuju odnosi u vojsci kao što je – potčinjeni (čl. 430. KZ) prepoznati

su i istraženi. Osim toga, prepoznate su kategorije: službeno lice koje vrši službu na granici (čl. 408. KZ), komandant ratnog broda, član posade ratnog broda i vojnog vazduhoplova (čl. 426. KZ) i rukovalac skladišta (čl. 412. KZ).

Rezultat analize sadržaja KZ je da su kao učinioci krivičnih dela protiv VS određeni: 1) vojno lice, 2) vojni starešina, 3) potčinjeni, 4) službeno lice koje vrši službu na granici, 5) rukovalac skladišta, 6) građanin Srbije, 7) komandir ratnog broda, 8) član posade ratnog broda i 9) član posade vojnog vazduhoplova.

Za svako lice koje je prepoznato kao učinilac istraženi su zakoni i propisi VS i navedeno je gde i kako su određeni.

2.1. Vojno lice

Za većinu predviđenih krivičnih dela protiv VS određeno je da učinioci mogu biti vojna lica.

Krivična dela u kojima je učinilac *vojno lice* određena su u čl. 399, 400, 401, 405, 407, 409, 411, 418, 421. i 424. KZ i u ovih 10 krivičnih dela protiv VS vojno lice se 15 puta navodi kao učinilac.

Međutim, u krivičnim delima navedenim u čl. 398, 401, 402, 403, 404, 411, 427. i 429. KZ, u tih osam krivičnih dela vojno lice se navodi 11 puta, ali ne kao učinilac krivičnog dela, već kao lice u drugom svojstvu (tabela 1).

Tabela 2. Značenje izraza *vojno lice* u KZ

Krivični zakonik Republike Srbije				Zakon o Vojski Srbije		
Vojno lice	Profesionalni vojnik	Profesionalni oficir	↔	Profesionalna vojna lica (čl. 9. ZoVS)		Oficir u radnom odnosu na neodređeno vreme
		Profesionalni podoficir	↔			Oficir u radnom odnosu na određeno vreme
		Oficir po ugovoru	↔			Podoficir u radnom odnosu na neodređeno vreme
		Podoficir po ugovoru	↔			Podoficir u radnom odnosu na određeno vreme
		Vojnik po ugovoru	↔			Profesionalni vojnik
		Vojnik na odsluženju vojnog roka	↔			Vojnici na služenju vojnog roka
		Student vojne akademije	→?			Kadeti vojnoškolskih ustanova
		Učenik vojne škole	↔			Učenicima vojnoškolskih ustanova
		Lice iz rezervnog sastava dok se kao vojni obveznik nalazi na vojnoj dužnosti	↔			Lica u rezervnom sastavu dok se nalaze na vojnoj dužnosti
		Civilno lice koje vrši određenu vojnu dužnost	→?			
		←?			Lica na drugom stručnom osposobljavanju za oficire i podoficire	

Prema odredbi člana 112. KZ *vojnim licem* se smatra profesionalni vojnik (profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru), vojnik na odsluženju vojnog roka, student Vojne akademije, učenik vojne škole, lice iz rezervnog sastava dok se kao vojni obveznik nalazi na vojnoj dužnosti i civilno lice koje vrši određenu vojnu dužnost (tabela 2)

Lica koja su navedena u KZ imaju svoja određenja u ZoVS i drugim propisima Ministarstva odbrane i VS, donetim od ministra odbrane ili drugog nadležnog lica (tabela 2).

Upoređujući lica koja se smatraju *vojnim licem* u KZ i u ZoVS, pronalazi se da se slično određena lica navode u članu 7. pod nazivima: profesionalno vojno lice, vojnik na služenju vojnog roka i lice u rezervnom sastavu dok se nalazi na vojnoj dužnosti u VS, kao i učenik i kadet vojnoškolskih ustanova koji se školuje za vojne dužnosti.

Uočava se da se u ZoVS, u odnosu na KZ, lica drugačije imenuju, pa tako se umesto profesionalnog vojnika navodi kategorija profesionalno vojno lice; umesto student Vojne akademije – kadet vojnoškolske ustanove, umesto vojnik na odsluženju vojnog roka – vojnik na služenju vojnog roka.

U daljem tekstu biće predstavljeni rezultati i diskusija analize sadržaja KZ, ZoVS i ostalih podzakonskih akata VS kojima se uređuje istraživana materija.

2.1.1. Profesionalni vojnik

Vojno lice za koje KZ smatra da je *profesionalni vojnik*, u članu 8. ZoVS podudara se sa licem koje se tu imenuje kao *profesionalno vojno lice*.

U KZ se smatra da su *profesionalni vojnici*: profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru. Za ta lica se u ZoVS mogu pronaći lica koja bi odgovarala tom opisu iako se nazivi neznatno razlikuju.

Tako se lica koja su u KZ određena kao *profesionalni oficir* i *oficir po ugovoru* mogu prepoznati u članu 8. ZoVS kao *oficiri u radnom odnosu na neodređeno i određeno vreme*, visokog obrazovanja i osposobljeni za obavljanje vojnih dužnosti.

Lica koja su KZ određena kao *profesionalni podoficir* i *podoficir po ugovoru* u članu 8. ZoVS mogu se prepoznati kao *podoficiri u radnom odnosu na neodređeno i određeno vreme*, koji imaju najmanje srednje obrazovanje i osposobljeni su za obavljanje vojnih dužnosti.

Lice koje je u KZ određeno kao *vojnik po ugovoru*, u članu 8. ZoVS može se prepoznati kao *profesionalni vojnik*, koji ima najmanje osnovno obrazovanje, koji je odslužio vojni rok pod oružjem ili je na drugi način vojno obučen i koji je u radnom odnosu na određeno vreme radi obavljanja vojnih dužnosti (čl. 9. ZoVS). Ovde se uočava podudaranje pojmova *profesionalni vojnik* u KZ i u ZoVS.

U KZ se smatra da je *profesionalni vojnik* lice koje je *oficir* (profesionalni i po ugovoru), *podoficir* (profesionalni i po ugovoru) ili *vojnik po ugovoru*. U ZoVS je određeno da je *profesionalni vojnik* jedan od nekoliko *profesionalnih vojnih lica* (ostali su oficiri i podoficir u radnom odnosu na neodređeno i određeno vreme).

Ovde treba napomenuti da su podoficiri i svršeni učenici Srednje stručne vojne škole „1300 kaplara“, koji su se, u skladu sa Zakonom o vojnom obrazovanju, školovali radi prijema u profesionalnu vojnu službu. U praksi krivičnih sudova ta terminološka neusklađenost bi mogla da stvori probleme. Na primer, zbog neusklađenosti pojmova u pomenutim propisima moglo bi da se dogodi da tužilac vodi postupak protiv lica koje u VS obavlja dužnost profesionalnog vojnog lica – podoficira u radnom odnosu na određeno vreme, pri čemu on mora navesti da je on vojno lice – profesionalni vojnik – podoficir po ugovoru. Pošto je on potpisao ugovor u kome je to lice: profesionalno vojno lice – podoficir u radnom odnosu na određeno vreme, to lice ne ispunjava zakonski uslov jer on nije *profesionalni vojnik* prema ZoVS.

Zbog toga bi, terminološkim usaglašavanjem, trebalo izmeniti jedan ili oba zakona jer bi u suprotnom samo *profesionalni vojnici* koji su potpisali ugovor prema ZoVS mogli odgovarati za krivična dela protiv VS u kojima su učinioci određeni kao *vojna lica*. Bez obzira na sličnost naziva, jedino *profesionalni vojnik* je pojmovno u aktima Ministarstva odbrane i VS određen kao *profesionalni vojnik*. *Oficiri i podoficiri* ne ispunjavaju uslov da su *profesionalni vojnici* zato što su oni jedna od potkategorija pojma *profesionalnih vojnih lica*. U praksi sudova do sada nije uočen slučaj koji bi potvrdio taj scenario, ali bi, bez obzira na to, bilo dobro terminološki usaglasiti zakone.

2.1.2. Vojnik na odsluženju vojnog roka

Lice koje se u KZ (čl. 112) određuje kao *vojno lice – profesionalni vojnik – vojnik na odsluženju vojnog roka*, u ZoVS (čl. 7) određeno je kao *vojno lice – profesionalno vojno lice – vojnik na služenju vojnog roka*. Za isto lice se u ZoVS, ali i u Zakonu o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi³, koristi i izraz *vojni obveznik*, odnosno *lice koje se javilo za dobrovoljno služenje vojnog roka*. Status vojnih obveznika regulisan je članom 4. Zakona o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi, kojim se definiše položaj lica koja su obuhvaćena vojnom obavezom i uređuju prava, odnosi i obaveze lica u vezi sa izvršenjem vojne obaveze.

U kategoriju *vojnika na odsluženju vojnog roka* iz KZ svrstava se i lice koje je u ZoVS određeno kao *lice na drugom stručnom osposobljavanju za oficira i podoficira* (čl. 7), čime se isključuje prenošenje svojstva vojnog lica na lica u civilnoj službi i obuhvataju ne samo lica na dobrovoljnom služenju vojnog roka, već i lica na dobrovoljnom služenju vojnog roka koja su izabrana za vojno stručno osposobljavanje za rezervne oficire⁴ i koji su prema ovoj normativi obuhvaćeni pojmom vojnika na služenju dobrovoljnog služenja vojnog roka sa oružjem.

Članom 4. stav 1. tačka 2) Zakona o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi određeno je da je vojni obveznik „vojnika na služenju vojnog roka sa oružjem ili bez oružja i vojnika koji dobrovoljno služi vojni rok sa oružjem“. Taj stav je izmenjen 2010. godine⁵, kada je, iz razloga funkcionalnih i organizacionih promena u VS

3 Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi, *Sl. glasnik RS* 88/09, 95/10 i 36/18.

4 „Regrut koji ima visoku školsku spremu može biti izabran za slušaoca kursa za rezervne oficire.“ Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi, čl. 30. st. 1.

5 Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi, *Sl. glasnik RS* 95/10.

i ustrojavanja profesionalne vojske, usvojena Odluka o obustavi obaveze služenja vojnog roka⁶ kojom se služenje vojnog roka obavlja po principu dobrovoljnosti.

U stavu 3. člana 4. navodi se da „regrut postaje vojnik na služenju vojnog roka sa oružjem ili bez oružja danom stupanja u Vojsku Srbije i postaje vojno lice, a prestaje da bude vojno lice danom otpusta ili prekida služenja vojnog roka“ – iz čega se može zaključiti da ne postoji razlika u položaju lica koja su na služenju vojnog roka sa oružjem ili bez oružja. U stavu 4. istog člana na isti način se reguliše položaj lica koja su se javila na dobrovoljno služenje vojnog roka sa oružjem.

Imajući u vidu da, prema trenutno važećoj normativi, ne postoji mogućnost dobrovoljnog javljanja za služenje vojnog roka bez oružja, na služenje vojnog roka mogu biti upućena jedino lica koja su se dobrovoljno javila za služenje vojnog roka sa oružjem.

Važno je zapažanje da postoji određenje lica na stručnom osposobljavanju za prijem u profesionalnu vojnu službu u svojstvu oficira, nakon završenog školovanja u građanstvu. Svojstva tih lica određena su Pravilnikom o vojnostručnom osposobljavanju za rezervne oficire Vojske Srbije i vojnom osposobljavanju za lica koja su kandidati za prijem u profesionalnu vojnu službu.⁷ To nisu lica na dobrovoljnom služenju vojnog roka, ali im se, na osnovu člana 7. stava 2. ZoVS, priznaje svojstvo vojnog lica dok su na vojnostručnom osposobljavanju.

2.1.3. Student vojne akademije

Učinilac krivičnog dela kojeg KZ naziva vojnim licem – *student vojne akademije* lako bi se mogao poistovetiti sa licem koje se u ZoVS naziva *kadetom vojnoškolske ustanove* koji se školuje za vojne dužnosti i koji se u pogledu prava i obaveza smatra vojnim licem.

Međutim, student i kadet nisu ista kategorija lica iako se u oba zakona smatraju *vojnim licima*. U članu 52. Zakona o vojnom obrazovanju⁸ prepoznaju se dve kategorije lica koja upisuju osnovne i integrisane akademske studije, a to su kadeti i studenti. *Kadet* je lice koje je upisalo Vojnu akademiju ili Medicinski fakultet Vojnomedicinske akademije, finansirano je iz budžeta Republike Srbije i školuje se radi prijema u profesionalnu vojnu službu. *Student* je lice iz građanstva koje se školuje u svojstvu samofinansirajućeg studenta za sopstvene potrebe i čije studije ne obuhvataju isti program praktičnih oblika nastave, odnosno deo studija koje se odnose na vojnostručno osposobljavanje.

Uz osnovne akademske studije u vojnim visokoškolskim ustanovama realizuju se master, specijalističke i doktorske akademske studije i na njim se, prema članu 53. Zakona o vojnom obrazovanju, upućuju lica koja su profesionalni pripadnici VS i državni službenici, koji se finansiraju iz budžeta Republike Srbije i koja upisom stiču status *studenta*. Takvo normativno rešenje postoji zbog toga što je predviđen viši spektar mogućnosti za upućivanje na dodatna školovanja i usavršavanja profesionalnih pripadnika VS i Ministarstva odbrane. Ne postoje prepreke da lica iz građanstva

6 Odluka o obustavi obaveze služenja vojnog roka, *Sl. glasnik RS* 95/10.

7 *Sl. vojni list* 14/19 i 28/20.

8 *Sl. glasnik RS* 36/18.

upišu studije drugog ili trećeg nivoa u svojstvu samofinansirajućeg studenta ukoliko ispunjavaju uslove za upis.

Iz ovog nalaza može se zaključiti da, iako terminološki različita, lica koja imaju status *kadeta* u vojnoobrazovnoj ustanovi i smatraju se vojnim licem prema ZoVS, pojmovno se mogu potpuno poistovetiti sa *studentom vojne akademije* koji je određen u KZ. Ta okolnost bi mogla imati pravno problematične implikacije ukoliko bi za učinioca bio određen kadet Medicinskog fakulteta Vojnomedicinske akademije, zato što to lice nije ni student niti je na Vojnoj akademiji.

U skladu sa takvim određenjem krivično gonjenje lica sa statusom studenta doktorskih ili specijalističkih studija Medicinskog fakulteta Vojnomedicinske akademije može da se pokaže problematično.

Takođe, u skladu sa novim pravcima razvoja međuinstitucionalne saradnje, Vojna akademija školuje lica za potrebe Ministarstva unutrašnjih poslova, te je upitno da li će se ta lica podvesti pod kategoriju „studenta“ ili „kadeta“. Ta lica su u statusu *vojnog lica* prema članu 7. ZoVS jer se ubrajaju u *lica na drugom stručnom osposobljavanju za oficire* koja ipak nisu navedena u KZ.

Iako se u praksi mogu javiti nesaglasje i terminološko razmimoilaženje, pa se čak može reći da je „kadet“ interni pojam VS dok je „student“ eksterni naziv kadeta vojnoškolske ustanove, terminološka neusklađenost može se na kraju sagledati i rešiti uvidom u dozvolu za rad Vojne akademije iz 2009. godine. Naime, ta se ustanova u skladu sa standardima za akreditaciju visokoškolskih ustanova, konkretno Pravilnikom o standardima i postupku za akreditaciju studijskih programa⁹, akredituje kao visokoobrazovna ustanova. U skladu sa dozvolom za rad iz 2009. godine,¹⁰ Vojna akademija je počela sa radom radi ostvarivanja osnovnih, master i doktorskih akademskih studija i odobreno joj je da izvodi određene studijske programe. U dozvoli za rad je definisano koliko studenata može biti upisano na kom studijskom programu, te se ukrštanjem raznih propisa može izvesti zaključak da je, u civilnom zakonodavstvu, u kome se primenjuju odredbe KZ, kadet u stvari sinonim za studenta, dok se konkretan pojam kadet može koristiti samo u svetlu primene ZoVS, Zakona o odbrani, Zakona o vojnom obrazovanju i njihovih podzakonskih akata, ali ukoliko bi došlo do izvršenja jednog od krivičnih dela spomenutih u ovom radu, tumačenjem pojma student kroz prizmu pomenutih propisa nesporno bi se utvrdilo da je reč samo o sinonimima, te da ne postoji mogućnost da kadet pokuša da izbegne posledice svojih dela predstavljanjem terminološke neusklađenosti pravnom prazninom.

2.1.4. Učenik vojne škole

Učinioc krivičnog dela koga KZ prepoznaje kao *vojno lice – učenik vojne škole*, prema članu 7. ZoVS, može se poistovetiti sa: *učenikom vojnoškolske ustanove* koji se školuje za vojne dužnosti i koji se u pogledu prava i obaveza smatra vojnim licem. Učenik je, prema članu 46. Zakona o vojnom obrazovanju, lice koje ima osnovno ob-

9 Sl. glasnik RS 13/19, 1/21, 19/21 i 51/23.

10 Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Dozvola za rad br. 612-00-00894/2009-4 od 7. decembra 2009.

razovanje, upisalo je i pohađa srednju vojnu školu. Dakle, u određenju tog lica kao učinioca krivičnog dela protiv VS zakoni su usaglašeni, ali donekle i nedorečeni.

Naime, problem primene KZ na tu kategoriju lica javlja se pre svega u određenosti krivičnih dela koja ta lica mogu učiniti. Ako uzmemo da se u skladu sa članom 7. ZoVS vojnim licima smatraju, između ostalih, i učenici vojnoškolske ustanove koji se školuju za vojne dužnosti, dolazimo do kategorije maloletnog lica, odnosno učenika Srednje stručne vojne škole „1300 kaplara“ ili Vojne gimnazije, koje je navršilo 14 godina života, ali se može dogoditi da u trenutku izvršenja krivičnog dela nema navršenih 18 godina života te spada u kategoriju maloletnika. Takvim redosledom stvari dolazimo do primene odredaba Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.¹¹

Ugovor kojim ta maloletna lica stiču status učenika vojne škole, odnosno vojnog lica, ne potpisuju sami već ga zajedno potpisuju roditelj ili staratelj i učenik kao maloletno lice. Opštim posmatranjem tog problema stiče se utisak da zbog navedenih pravnih činjenica ne bi trebalo da maloletni učenik spada u kategoriju vojnih lica zbog prava i obaveza iz službe.

Još jedan problem koji se može javiti u izjednačavanju pojma vojno lice sa učenicom srednje vojne škole, uključujući diskusiju da li protiv lica voditi postupak kao da je vojno lice ili civilno lice, jeste i činjenica da status lica na školovanju prestaje pod određenim uslovima pa, između ostalog, i ispisivanjem iz škole, isključenjem iz škole, pravnosnažnom presudom za krivično delo koje, prema posebnim propisima, predstavlja smetnju za prijem u profesionalnu vojnu službu ili povlači gubitak službe u VS; upućivanjem na izdržavanje kazne zatvora duže od dva meseca izrečene za krivično delo i zbog drugih slučajeva. Može se zaključiti da će od trenutka pokretanja krivičnog postupka zbog postojanja osnova sumnje da je izvršeno krivično delo protiv VS zavisiti i terminološko određivanje lica.

2.1.5. Lice iz rezervnog sastava dok se kao vojni obveznik nalazi na vojnoj dužnosti

Učinioc krivičnog dela koga KZ prepoznaje kao *lice iz rezervnog sastava dok se kao vojni obveznik nalazi na vojnoj dužnosti*, prema članu 7. ZoVS, može se poistovetiti sa *licem u rezervnom sastavu dok se nalazi na vojnoj dužnosti u Vojski Srbije* i koje se u pogledu prava i obaveza smatra vojnim licem.

Prema Zakonu o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi, nakon regulisanja vojne obaveze (izvršenjem civilne službe, služenjem vojnog roka sa oružjem ili bez oružja, odnosno dobrovoljnim služenjem vojnog roka sa oružjem), lice se uvodi u rezervni sastav VS (odnosno u rezervni sastav civilne zaštite, ukoliko je lice vojnu obavezu izvršilo vršenjem civilne službe) i dobija svoj raspored u skladu sa planovima teritorijalnog organa u čijoj evidenciji se nalazi. Status lica iz rezervnog sastava u vezi sa ispunjavanjem vojne obaveze (na primer, dok je pozvano na vojnu vežbu), regulisan je stavom 7. člana 4. tog zakona, gde je određeno da „lice u rezervnom sastavu postaje vojno lice danom javljanja na dužnost u Vojsku Srbije, a gubi status vojnog lica danom otpusta iz Vojske Srbije“.

11 *Sl. glasnik RS 85/05.*

2.1.6. *Civilno lice koje vrši određenu vojnu dužnost*

U ZoVS ne postoje odredbe koje bi direktno mogle da se odnose na kategoriju „civilno lice koje vrši određenu vojnu dužnost“. Civilna lica su, prema članu 6. ZoVS, određena kao pripadnici VS, zajedno sa vojnim licima, ali kao dve odvojene kategorije lica. Civilna lica na službi u VS su vojni službenici i vojni nameštenici. Vojni službenik je lice čije se radno mesto sastoji od poslova iz nadležnosti VS ili s njima povezanih opštih pravnih, informatičkih, materijalno-finansijskih, računovodstvenih i administrativnih poslova, dok je vojni nameštenik lice čije se radno mesto sastoji od pratećih pomoćno-tehničkih poslova u VS (čl. 10. ZoVS).

Civilna lica, kao lica koja nemaju čin, u skladu sa članom 21. ZoVS i tačkom 8. Pravila službe Vojske Srbije, mogu se izuzetno postaviti da obavljaju dužnost starešine i tada imaju zvanje prema dužnosti koju obavljaju. To znači da civilna lica mogu obavljati dužnosti načelnika, direktora ili upravnika.

Osim vršenja dužnosti starešine, civilno lice može da vrši i dužnost organa unutrašnje službe. U okviru unutrašnje službe, osim profesionalnih vojnih lica, za dežurne se u jedinicama i ustanovama određuju i civilna lica. Prema tački 98. Pravila službe¹², unutrašnju službu vrše svi pripadnici VS, a prema tački 99. stav 4, za tu službu se određuju i civilna lica. U tački 102. stav 4. civilna lica na službi u VS imaju isti položaj kao i profesionalna vojna lica dok dežuraju.

2.1.7. *Lica na drugom stručnom osposobljavanju za oficire i podoficire*

Lica na drugom stručnom osposobljavanju za oficire i podoficire određena su kao *vojna lica* u ZoVS, međutim, u KZ se ne određuju kao *vojna lica* ili kao bilo kakva druga lica koja mogu biti učinioi krivičnih dela protiv VS. Ta anomalija to lice svejedno ne oslobađa odgovornosti jer se kao oficir, podoficir, profesionalni vojnik, kadet, student ili učenik i dalje svrstava u jednu od kategorija *vojnog lica* prema KZ.

2.2. *Vojni starešina*

Krivična dela u kojima je učinilac *vojni starešina* određena su čl. 401, 406, 410, 425. i 427. KZ. U vezi sa tih pet krivičnih dela protiv VS vojni starešina je pet puta naveden kao učinilac. Osim toga, u jednom krivičnom delu navedenom u članu 409. KZ, jednom se navodi ali ne kao učinilac krivičnog dela već kao lice u drugom svojstvu (tabela 1).

Svojstvo *vojnog starešine* „može imati svako vojno lice ako se nalazi na takvoj dužnosti ili položaju da s obzirom na svoju dužnost i položaj, može učiniti delo u pogledu svih njegovih bitnih obeležja koja su istaknuta u zakonskom opisu dela kod koga učinilac može biti samo vojni starešina“.

Za razliku od vojnog lica, *vojni starešina* je određenija kategorija lica. U široj javnosti, pa čak i među profesionalnim vojnim licima, taj pojam se poistovećuje sa licima koja su u činu oficira i podoficira. Prema članu 21. ZoVS: „Dužnost starešine

12 Generalštab Vojske Srbije, Pravilo službe Vojske Srbije, VK PRS br. 2–3 od 18. decembra 2015. (posebno izdanje).

u Vojsci Srbije vrši vojno lice koje ima čin. Izuzetno od stava 1. ovog člana, dužnost starešine može vršiti i lice koje nema čin, s tim da to lice ima odgovarajuće obrazovanje za dužnost koju vrši.“ Dakle, vojna lica su i profesionalna vojna lica (oficiri, podoficiri i profesionalni vojnici), ona imaju činove (u rasponu od generala do razvodnika, u skladu sa čl. 22. ZoVS) i mogu vršiti i vojnu dužnost starešine.

Odredba tačke 8. Pravila službe Vojske Srbije to bliže određuje: „Dužnost starešine u Vojsci Srbije obavlja vojno lice koje ima čin. Starešina jedinice, zaključno sa četom i njoj ravnim jedinicama, je *komandir*. Starešina jedinice ranga bataljona, njemu ravnim i višim je *komandant*. Izuzetno, dužnost starešine može obavljati i lice koje nema čin. To lice ima zvanje prema dužnosti koju obavlja. Starešina ustanove je *načelnik*, *direktor* ili *upravnik*. Nazivi dužnosti *ostalih lica u jedinici ili ustanovi* određuju se formacijom i sistematizacijom.“

Dakle, *vojne starešine* prema KZ, odnosno samo *starešine* prema ZoVS, mogu biti i profesionalna vojna lica (oficiri, podoficiri i profesionalni vojnici) i civilna lica, imajući u vidu da svojstvo starešine proizilazi iz činjenice da su oni lica koja su postavljena na dužnost koja je označena kao starešinska.

2.3. Potčinjeni

Krivično delo u kojem je učinilac *potčinjeni* određeno je članom 430. KZ. U vezi sa tim krivičnim delom protiv VS jednom je naveden kao učinilac. Osim toga, u krivičnim delima navedenim u čl. 406, 427. i 430. KZ, četiri puta je u ta tri krivična dela naveden kao lice u drugom svojstvu (tabela 1).

Pošto u KZ nije određeno koje lice se smatra potčinjenim, bliže određenje je dato u članu 20. ZoVS, u kojem se navodi da, prema odnosu u službi, pripadnici VS mogu biti pretpostavljeni i potčinjeni. Pretpostavljeni je lice koje na osnovu zakona ili drugog propisa komanduje, odnosno rukovodi organizacionim delom. Potpunije određenje *pretpostavljenog* lica dato je u tački 9. Pravila službe Vojske Srbije, gde je navedeno da se pretpostavljenima, bez obzira na čin, smataju: 1) komandant garnizona (garnizonskog mesta) – svim licima na službi u jedinicama odnosno ustanovama u pogledu opšteg reda i službe u garnizonu (garnizonskom mestu); 2) komandant kasarne – baze ili drugog vojnog objekta – svim licima na službi u jedinicama i ustanovama u kasarni – bazi ili drugom vojnom objektu u pogledu opšteg reda i službe; 3) komandant broda (komandir plovnog sredstva) – svim licima dok se nalaze na brodu ili plovnom sredstvu u pogledu opšteg reda, discipline, službe, bezbednosti broda ili plovnog sredstva i sigurnosti plovidbe; 4) komandant zgrade – svim licima na službi u zgradi u pogledu opšteg reda i discipline; 5) vođa vazduhoplova – svim licima dok se prevoze vazduhoplovom u pogledu bezbednosti ljudstva i vazduhoplova; 6) starešina vojne zdravstvene ustanove (bolnice, ambulante i sl.) – svim licima dok se nalaze na lečenju i oporavku u pogledu opšteg reda i službe u zdravstvenoj ustanovi; 7) nastavnici (vojna i civilna lica) – učenicima, kadetima vojnoškolskih ustanova koji se školuju za vojne dužnosti, licima na drugom stručnom osposobljavanju za oficire i podoficire i svim profesionalnim pripadnicima VS na školovanju i usavršavanju, bez obzira na čin i zvanje, u pogledu reda i discipline na času.

Važnost određenja pretpostavljenog bitna je zato što se u tački 9. Pravila službe Vojske Srbije *potčinjenim* licima smatraju sva ostala lica u komandi, jedinici, upravi odnosno ustanovi u odnosu na lica koja se smatraju *pretpostavljenima*.

Da se kao učinilac krivičnog dela može javiti *potčinjeni*, određeno je članom 430. KZ, i to samo ako se nalazi u odnosu potčinjenosti prema licu koje je izdalo naređenje. Odnosno, potčinjeni će u skladu sa odredbama KZ biti učinilac krivičnog dela protiv VS samo ukoliko se za izvršeno krivično delo može izreći pet godina zatvora ili teža kazna, ali pod uslovom da je potčinjeni znao da izvršenje naređenja predstavlja krivično delo. Samim tim, potčinjeni samo uslovno može biti učinilac krivičnog dela. Ako se prihvati teorija da je predsednik države vrhovni komandant VS, onda je kategorija „potčinjeni“ sveobuhvatna i može predstavljati sva ranije nabrojana lica bilo da su u statusu vojnog lica, službenog lica ili vojnog starešine, te je svaki pretpostavljeni starešina usled primene principa subordinacije ujedno i potčinjeni, što može biti i jedan od presudnih razloga za oslobođenje od odgovornosti za učinjeno krivično delo protiv VS.

2.4. Službeno lice koje vrši službu na granici

Krivično delo u kojem je učinilac *službeno lice koje vrši službu na granici* određeno je članom 408. KZ. U vezi sa tim krivičnim delom protiv VS jednom je navedeno kao učinilac (tabela 1).

Službena lica koja vrše službu na granici od 26. januara 2007. godine jesu pripadnici Granične policije Ministarstva unutrašnjih poslova.¹³ Povremena angažovanja jedinica VS u graničnom pojasu Republike Srbije, na primer, u takozvanoj migrantskoj krizi od 2015. godine, ne spadaju u kategoriju službe na granici jer ona više ne postoji u Zakonu o Vojsci Srbije. Aktivnosti koje izvodi VS uz administrativnu liniju prema Autonomnoj Pokrajini Kosovo i Metohija takođe ne spadaju u službu na granici i regulisane su posebnim aktima.

2.5. Rukovalac skladišta

Krivično delo u kojem je učinilac *rukovalac skladišta* određeno je članom 412. KZ. U vezi sa tim krivičnim delom protiv VS jednom je naveden kao učinilac (tabela 1).

Određenje dužnosti rukovaoca skladišta nalazi se u članu 55. Pravilnika o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji formacijskih mesta u Vojsci Srbije, gde je propisano: „Uputstvom za unutrašnju organizaciju i rad se definišu poslovi za formacijska mesta profesionalnih pripadnika Vojske Srbije po mirnodopskoj formaciji, bez formacijskih mesta profesionalnih vojnika.“ Za dužnosti ostalih lica Pravilo službe Vojske Srbije i Pravilnik o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji formacijskih mesta u Vojsci Srbije propisuju da se određuju formacijom i sistematizacijom, odnosno Uputstvom za unutrašnju organizaciju i rad, a u njih se ubraja i rukovalac skladišta.

13 Tanjug, MUP preuzeo obezbeđenje granice od Vojske, Mondo, 1. februar 2007, <https://mondo.rs/Info/Srbija/a49150/MUP-preuzeo-obezbeđenje-granice-od-Vojske.html>.

Ostale slične dužnosti izvršilaca su: administrator, arhivar, veterinar, vozač, vrtlar, instruktor, laborant, manipulant, nastavnik, protivpožarac, referent, rukovalac, saradnik, strelac, tehnički sekretar, čuvar i druge.

2.6. *Građanin Republike Srbije*

Krivična dela protiv VS u kojima je učinilac *građanin Republike Srbije* određena su čl. 422. i 423. KZ. U vezi sa tim krivičnim delima triput je naveden kao učinilac (tabela 1).

Već u članu 1. Zakona o državljanstvu Republike Srbije¹⁴ određeno je da je građanin Republike Srbije lice koje ima državljanstvo Republike Srbije. S tim u vezi, ukoliko se javi problem prilikom jasnog određenja učinioa krivičnog dela protiv VS u ranije nabrojane kategorije koje mogu izazvati polemiku zbog terminološke neusklađenosti, takvo lice se uvek, u krajnjem slučaju, može podvesti pod građanina Republike Srbije kako se ne bi izbegla odgovornost za učinjeno krivično delo.

2.7. *Komandant ratnog broda, član posade ratnog broda i član posade vojnog vazduhoplova*

Krivično delo u kojem su učinioi *komandant ratnog broda, član posade ratnog broda i član posade vojnog vazduhoplova* određeno je članom 426. KZ. U vezi sa tim krivičnim delom protiv VS ta tri lica su po jednom navedena kao učinioi. Osim toga, u istom krivičnom delu *komandant ratnog broda i član posade ratnog broda* su po jednom navedeni kao lice u drugom svojstvu (tabela 1).

Kao učinilac krivičnog dela u članu 426. KZ određeni su komandant i članovi posade ratnog broda. U ZoVS lice koje bi se moglo podvesti pod tu kategoriju ne postoji zato što je prestankom Državne zajednice Srbije i Crne Gore prestala da postoji Ratna mornarica u kojoj su zakonom bili određeni ratni brodovi koji su se nalazili na Jadranskom moru u teritorijalnim vodama Crne Gore. Zbog izmenjenih okolnosti na unutrašnjim plovnim putevima u Republici Srbiji, Pravilom o brodskoj službi iz 2010. godine¹⁵, već u članu 1, određeno je da je *vojni brod* Republike Srbije plovni objekat koji vije zastavu rečnih jedinica VS i ima formacijom predviđenu vojnu posadu koja je pod komandom vojnog lica.

Iz toga se može zaključiti da u VS ne postoje ratni brodovi i da u skladu sa tim odredbu KZ treba usaglasiti tako da umesto *ratni* bude *vojni brod* ili primenjivati ostale članove KZ koji se odnose na odbijanje naređenja ili nesavesno vršenje službe.

Određenje *člana posade vojnog vazduhoplova* je mnogo jasnije u Zakonu o vazdušnom saobraćaju Republike Srbije¹⁶ koji određuje da su vojni vazduhoplovi Republike Srbije vazduhoplovi koji su upisani u Registar vojnih vazduhoplova i koji

14 *Sl. glasnik RS* 135/04, 90/07 i 24/18.

15 Generalštab Vojske Srbije, Pravilo brodske službe, Direkcija za izdavačku i bibliotečko-informacionu delatnost, Vojnoizdavački zavod, Vojna štamparija, Vojna knjiga, knj. 1612, Beograd 2010.

16 Zakon o vazdušnom saobraćaju Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 73/10, 57/11, 93/12, 45/15, 66/15 – dr. zakon, 83/18 i 9/20.

moгу da lete prema pravilima letenja koja vađe za opšti ili operativni vazdušni saobraćaj.¹⁷ Članovi posade civilnih, vojnih i ostalih državnih vazduhoplova su letačka posada, kabinska posada i dodatni članovi posade, čiji broj i sastav zavisi od tipa vazduhoplova, priručnika za upravljanje vazduhoplova, operativnog priručnika korisnika vazduhoplova i propisa Direktorata civilnog vazduhoplovstva Republike Srbije (član 5).

Članovima posade vojnog vazduhoplova se, i prema Pravilniku o letenju vojnih vazduhoplova Republike Srbije³², određuje da obavljaju određenu dužnost u okviru posade na za to propisanom mestu u vazduhoplovu, da su odgovorni vođi vojnog vazduhoplova i kada nije dozvoljeno letenje članu posade (član 25).

ZAKLJUČAK

Na samom početku osnovnih odredaba KZ jasno je naglašeno da se krivične sankcije mogu izricati samo licima koja je taj propis odredio i nijednom drugom ili slično nazvanom licu. Aktuelni normativni okvir VS nije usaglašen sa KZ u pojmovnim određenjima i može dovesti do različitih tumačenja i posledičnog pogrešnog davanja svojstava licima koja ih nemaju.

Tužiocima, sudijama, pravobraniteljima i drugim učesnicima u istražnim i sudskim postupcima uglavnom nisu upoznati sa aktuelnostima u propisima VS, što može dovesti do nesnalazanja u određenju naziva učinioaca nekog od krivičnih dela. Loše imenovanje učinioaca nekada dovodi do dugotrajnih i skupih krivičnih postupaka koji bi bili izbegnuti da je status učinioaca na početku postupka bio jasno određen.

U KZ su imenovani sledeći učinioци krivičnih dela protiv VS: *vojno lice, vojni starešina, potčinjeni, službeno lice koje vrši službu na granici, rukovalac skladišta, građanin Srbije, komandant ratnog broda, član posade ratnog broda i član posade vojnog vazduhoplova*.

U propisima VS, počevši o ZoVS, pa i u ostalim dokumentima, pronađeni su sinonimi za sva nabrojana lica osim za jedno. Lice nazvano *službeno lice koje vrši službu na granici* to ne može da bude zbog toga što su nadležnosti graničnih poslova preneti na Graničnu policiju koja se nalazi u strukturi Ministarstva unutrašnjih poslova i samim tim bi to krivično delo i učinioaca trebalo izmestiti iz tog poglavlja KZ.

Razlika u imenovanju se javlja i u slučaju *komandanta ratnog broda i člana posade ratnog broda*. U propisima VS i Republike Srbije propisano je da su ratni brodovi samo *vojni brodovi*. Pošto ta kategorija brodova više ne postoji u propisima, naziv tog broda bi trebalo uskladiti u propisima. Iako je nesporno na koje brodove se misli u KZ, treba da postoje jasne odrednice i treba razmotriti pojmovno uređenje prilikom neke od narednih izmena KZ.

Vojni starešina je lice čija je dužnost propisima VS određena kao dužnost *starešine*. Iako šira javnost dužnost starešine izjednačava sa licima kao što su oficiri i podoficiri, tu dužnost obavljaju i vojnici i civilna lica.

17 Pravilnik o letenju vojnih vazduhoplova Republike Srbije, *Sl. vojni list* 14/18.

Najznačajnije odstupanje je uočeno u bližem određenju *vojnih lica*. U KZ je određeno da je *vojno lice*: profesionalni vojnik (profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru), vojnik na odsluženju vojnog roka, student Vojne akademije, učenik vojne škole, lice iz rezervnog sastava dok se kao vojni obveznik nalazi na vojnoj dužnosti i civilno lice koje vrši određenu vojnu dužnost.

U ZoVS se drugačije određuje pojam vojnih lica, te bi to trebalo uskladiti sa pojmovnikom KZ kojim bi se odredilo da su vojna lica: profesionalna vojna lica (oficir u radnom odnosu na neodređeno i određeno vreme, podoficir u radnom odnosu na neodređeno i određeno vreme i profesionalni vojnik), vojnik na služenju vojnog roka, kadeti i učenici vojnoškolskih ustanova i lica u rezervnom sastavu dok se nalaze na vojnoj dužnosti.

U propisima VS pod određenim okolnostima civilno lice se može naći na vojnoj dužnosti. Osim toga, u propisima VS određuje se status licima na drugom stručnom osposobljavanju za oficire i podoficire koja nisu određena u KZ.

Jednostavan predlog kojim bi se prevazišli problemi u tumačenjima jeste da se u KZ upotrebi samo naziv *vojna lica* zato što se u ZoV pojmovno određuje koja lica mogu da budu profesionalna vojna lica.

Predstavljeni rezultati mogu pomoći ovlašćenim licima kada imaju nedoumicu da odrede učinioce krivičnog dela protiv VS, a ubuduće bi bilo dobro i da se propisi terminološki usaglase.

LITERATURA

- Bugarški T. (2022). Serbia: Criminal Law of the Republic of Serbia. 157–204. *Criminal Legal Studies. European Challenges and Central European Responses in the Criminal Science of the 21st Century*, ed. E.Váradi-Csema. Miskolc–Budapest: Central European Academic Publishing. https://doi.org/10.54171/2022.evcs.cls_6.
- Jović M. (2013). Blanketna krivična dela. *Pravne teme*, 1(03), 68.
- Leštanin B. (2017). Saradnja Ministarstva unutrašnjih poslova i Međunarodnih snaga bezbednosti na Kosovu i Metohiji, sa posebnim osvrtom na Policijsku upravu Kraljevo. *NBP – Journal of Criminalistics and Law* 22(2), 63.
- Lutovac N., Pavlica J. (1980). *Krivična zaštita oružanih snaga SFRJ*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Milosavljević B. (2018). *Sistem bezbednosti Republike Srbije: ustavne dimenzije*. Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Beograd: Unagraf. ISBN 978–86–6237–159–1
- Ministarstvo prosvete Republike Srbije (2009). Dozvola za rad br. 612–00–00894/2009–4 od 7. decembra 2009.
- Pajović M. (2012). Application of the content (of documents) analysis in study of archival material. *Vojno delo* 64(3), 402–417.
- Starčević S., Blagojević S. (2018). Migrantska kriza – angažovanje Vojske Srbije. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* 37(2), 46.
- Stojanović Z. (2006). *Komentar Krivičnog zakonika*, 1. izdanje. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović Z. (2013). Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva? *CRIMEN – časopis za krivične nauke* 2, 119–143.

- Tanjug. MUP preuzeo obezbeđenje granice od Vojske. Mondo, 1. februar 2007. <https://mondo.rs/Info/Srbija/a49150/MUP-preuzeo-obezbedjenje-granice-od-Vojske.html>, poslednji pristup 2. januara 2023.
- Vukosav M. (2002). *Zbirka sudskih odluka*. Knjiga 3. Beograd. Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS* 85/05, 88/05 – ispr, 107/05 – ispr, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.
- Zakon o državljanstvu Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 135/04, 90/07 i 24/18.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Sl. glasnik RS* 85/05.
- Zakon o vazdušnom saobraćaju Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 73/10, 57/11, 93/12, 45/15, 66/15 – dr. zakon, 83/18 i 9/20.
- Zakon o vazdušnom saobraćaju Republike Srbije, *Sl. glasnik RS* 73/10, 57/11, 93/12, 45/15, 66/15 – dr. zakon, 83/18 i 9/20.
- Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi, *Sl. glasnik RS* 88/09, 95/10 i 36/18.
- Zakon o vojnom obrazovanju, *Sl. glasnik RS* 36/2018.
- Zakon o Vojsci Srbije, *Sl. glasnik RS* 116/07, 88/09, 101/10 – dr. zakon, 10/15, 88/15 – odluka US, 36/18, 94/19 i 74/21 – odluka US.
- Pravilnik o letenju vojnih vazduhoplova Republike Srbije, *Sl. vojni list* 14/18.
- Pravilnik o standardima i postupku za akreditaciju studijskih programa, *Sl. glasnik RS* 13/19, 1/21, 19/21, 51/23.
- Pravilnik o vojnostručnom osposobljavanju za rezervne oficire Vojske Srbije i vojnom osposobljavanju za lica koja su kandidati za prijem u profesionalnu vojnu službu, *Sl. vojni list* 14/19 i 28/20.
- Odluka o obustavi obaveze služenja vojnog roka, *Sl. glasnik RS* 95/10.
- Generalštab Vojske Srbije (2012). Pravilo službe Vojske Srbije, VK PRS broj 2–3 od 18. decembra 2015. (posebno izdanje).
- Generalštab Vojske Srbije (2010). Pravilo brodske službe. Beograd: Direkcija za izdavačku i bibliotečko-informacionu delatnost, Vojnoizdavački zavod, Vojna štamparija, Vojna knjiga, knj. 1612.

Vinko Žnidaršič*

Stefan Milisavljević**

ANALYSIS OF CHARACTERISTICS OF PERPETRATORS
OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST
THE SERBIAN ARMED FORCES AS DEFINED
BY THE CRIMINAL CODE***

SUMMARY

The Criminal Code of the Republic of Serbia recognizes individuals as perpetrators of offenses against the Serbian Armed Forces in a manner that, although linguistically similar to the way relationships are determined within the Serbian Armed Forces and the Ministry of Defense, fundamentally differs from the definitions provided by the Law of the Serbian Armed Forces. This may pose a challenge for authorized individuals leading criminal proceedings, as they often lack sufficient knowledge of the organization of the Serbian Armed Forces and struggle with its numerous regulations. The issue of legally defining individuals designated as perpetrators of criminal offenses by the Criminal Code is therefore explored through the method of content analysis and a comparison of regulations and broader scientific literature.

According to the Criminal Code of the Republic of Serbia, individuals designated as perpetrators of criminal offenses against the Serbian Armed Forces include: military personnel; military superiors; subordinates; officials performing border duties; warehouse manager; citizen of Serbia; commander of a warship; member of a warship's crew; and member of a military aircraft crew. Through further analysis of the content of the regulations of the Serbian Armed Forces, clear definitions are provided for individuals such as subordinates, warehouse managers, citizens of Serbia, and members of a military aircraft crew in all comparative laws and regulations. Minor terminological deviations arise in the definition of the concept of military personnel, while some other subjects are significantly differently defined in the mentioned regulations (such as military superiors, who are actually individuals with the functional duty of a superior; officials performing border duties, who, since 2007, fall under the jurisdiction of the Ministry of Internal Affairs and cannot commit criminal offenses against the Serbian Armed Forces; or the commander of a warship and a member of a warship's crew, who can only be found on a military vessel).

Key words: Criminal Code, Criminal offences against the Serbian Armed Forces, servicemen, Military officer superior, Subordinate

---

* Military Academy, University of Defense in Belgrade, vinko.znidarsic@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1449-0448>

** Sector for Human Resources in the Ministry of Defence, stefan.milisavljevic91@gmail.com

*** This paper was written as a part of the scientific research project funded by the Ministry of Defence, Republic of Serbia, *Defence system capability development management model*, number: VA-DH/1/22–24.